

อภินันทนาการ

1412411X

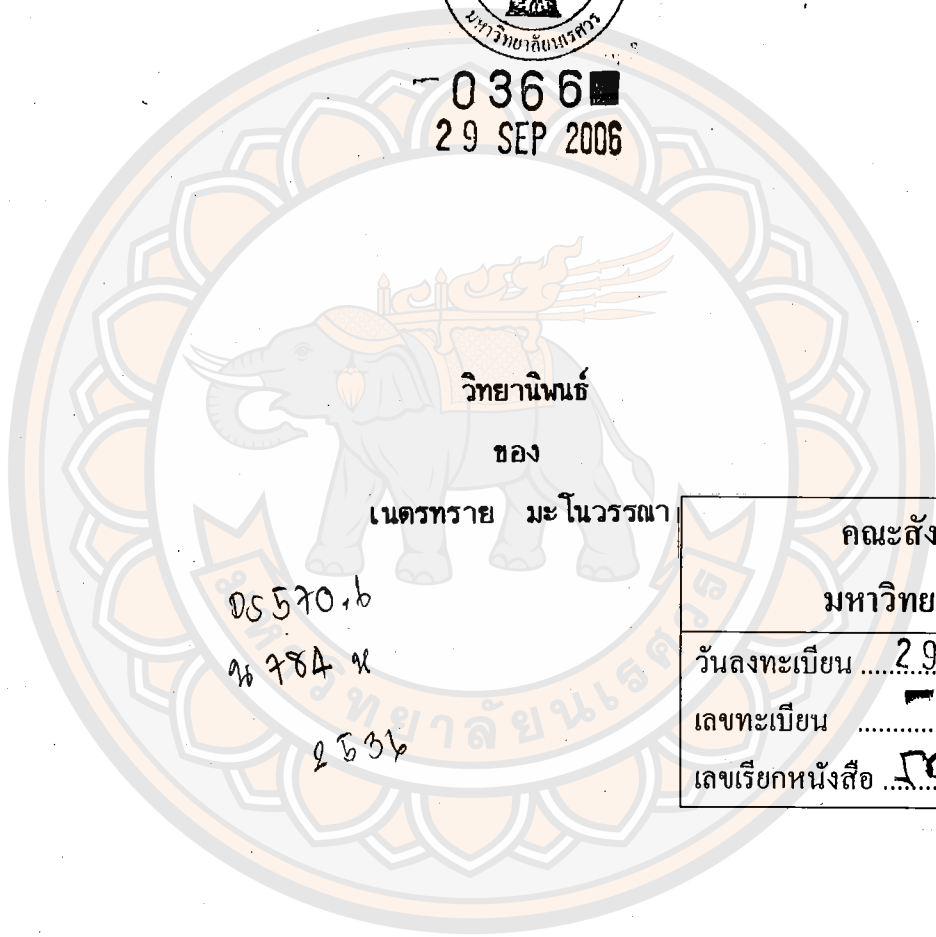

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ทริภูมชัยสมิยพระนางจามเทวี

0366
29 SEP 2006

วิทยานิพนธ์
ของ
เนตรทราย มะโนวรรณ

05570.6

น 784 น

๕๖๓๖

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

วันลงทะเบียน 29 SEP 2006

เลขทะเบียน 0366

เลขเรียกหนังสือ 50 ๙๙๐๒๐/ ๗

เสนอต่อมหาวิทยาลัยนครสวรรค์

เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาระดับสูง

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

ตุลาคม 2536

๘๒

อาจารย์ที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นสมควรรับเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยนเรศวร

.....*เจดิม พงศ์*.....

(รองศาสตราจารย์เจดิม พงศ์อาจารย์)

อาจารย์ที่ปรึกษา

ประกาศคุณประการ

การทำวิทยานิพนธ์ เกิดขึ้นได้จากการทุ่มเทอย่างมากทั้งกำลังกายกำลังใจและ
ประสบการณ์ความรู้ที่ได้เล่าเรียนมา เพื่อให้ผลงานชิ้นนี้ออกมาดีที่สุดใน แม้จะมีอุปสรรคและ
ความยากลำบากในการค้นหาข้อมูลต่างๆ แต่ก็สามารถสำเร็จลุล่วงเป็นรูปเล่มด้วยดีเพราะ
ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านรองศาสตราจารย์เฉลิม พงศอจารย์ ซึ่งได้กรุณารับเป็นที่
ปรึกษาในครั้งนี้ นอกจากนี้ยังได้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าและช่วยในการ
ตรวจตราแก้ไขการเขียนตั้งแต่เริ่มต้น จนทำให้นิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงใคร่
ขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณผู้เขียนตำราต่างๆ ที่ผู้เขียนใช้เป็นข้อมูลในการเขียน
วิทยานิพนธ์เล่มนี้ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าแก่
ผู้เขียน

และกำลังใจที่สำคัญที่ทำให้ผู้เขียนมีความพยายามศึกษาค้นคว้าในการเขียน
วิทยานิพนธ์จนสำเร็จเรียบร้อยคือ ความรัก ความห่วงใย ตลอดจนกำลังใจทรัพย์ของบิดาและ
มารดาที่มีให้ผู้เขียนมาโดยตลอด นอกจากนี้ยังมีความรักความปรารถนาดีจากพี่น้อง และ
เพื่อนๆ ทุกคนที่คอยให้กำลังใจและคอยเป็นที่ปรึกษาให้ผู้เขียนมาโดยตลอด

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณทุกท่าน ทั้งที่ได้กล่าวนามมาแล้วและไม่ได้
กล่าวนามมาในที่นี้ด้วยเป็นอย่างสูง

เนตรทราย มะโนวรรณ

ทริภูณชัยสมัยพระนางจามเทวี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

ตุลาคม 2536

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ คือ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับเมืองศรีบุญชัยและพระนางจามเทวีให้กว้างขวางชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพระนางจามเทวีจากตำนานและพงศาวดารต่างๆ และเพื่อศึกษาความเจริญรุ่งเรืองของนครศรีบุญชัยในสมัยพระนางจามเทวี

วิธีการศึกษาค้นคว้า ผู้เขียนได้จัดทำตามวิธีทางประวัติศาสตร์ โดยใช้ข้อมูลจากพงศาวดารและตำนานต่างๆ และหลักฐานทางโบราณคดี พร้อมทั้งนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

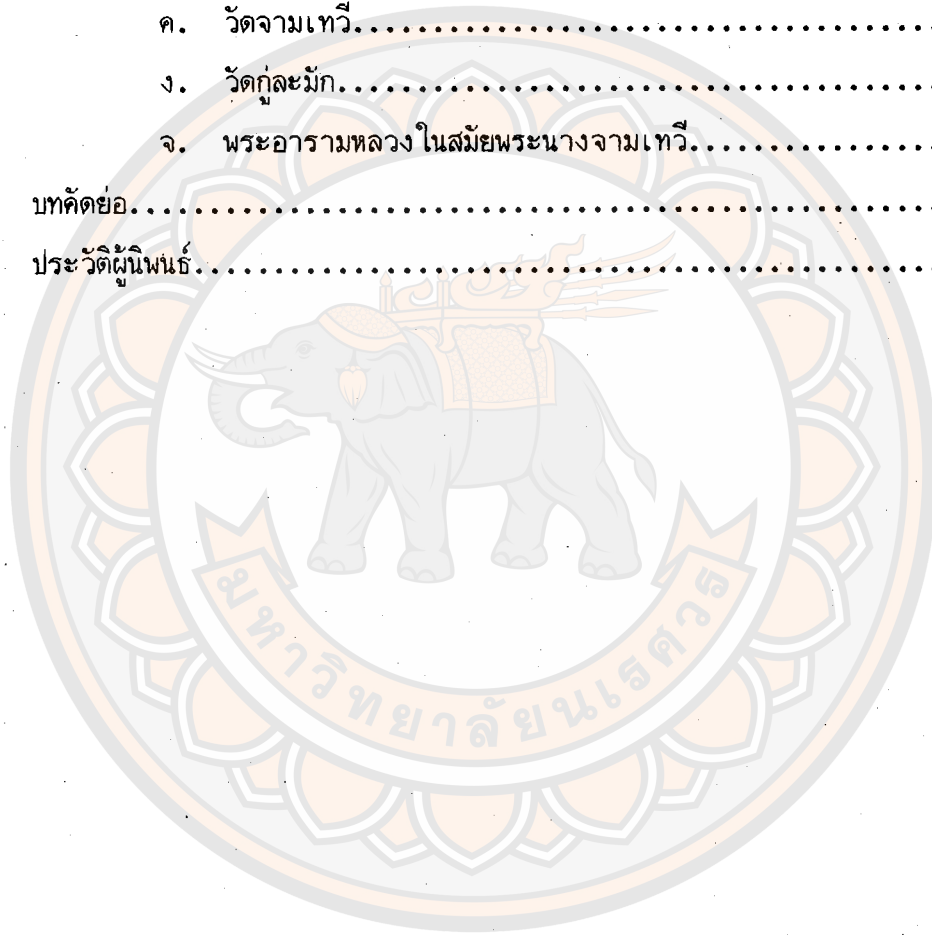
จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า เมืองศรีบุญชัยนั้น ได้ถือกำเนิดและสร้างขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 1203 และพระนางจามเทวีได้ครองเมืองศรีบุญชัยเมื่อปี พ.ศ. 1204 พระนางจามเทวีทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองบ้านเมืองให้อยู่ในความสงบสุข ได้นำเอาวิทยาการและนักปราชญ์สาขาต่างๆ มากมาย รวมทั้งพระพุทธรูปจากลพบุรี มาทำการเผยแพร่และทำนุบำรุงจนเจริญรุ่งเรือง ในการเดินทางมาครองเมืองศรีบุญชัยของพระนางจามเทวีนั้น ได้ก่อให้เกิดความเป็นแปลงอย่างมากในศรีบุญชัย ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนา สังคมและศิลปวัฒนธรรมต่างๆ

ในทางหลักฐานทางโบราณคดีนั้น เป็นสิ่งที่สำคัญในการศึกษาเรื่องราวของเมืองศรีบุญชัยและพระนางจามเทวีให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ.....	1
จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	2
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	2
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	2
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	3
วิธีการศึกษาค้นคว้า.....	3
แหล่งศึกษาค้นคว้า.....	3
1 การสร้างเมืองทริภุญชัย.....	5
ชุมชนเมืองทางเหนือในพุทธศตวรรษที่ 12-13.....	6
ตำนานการสร้างเมืองทริภุญชัย.....	7
หลักฐานทางโบราณคดี ความเป็นไปได้ "สมัยพระนางจามเทวี".....	13
2 ประวัติพระนางจามเทวี.....	23
การเดินทางมาครองเมืองทริภุญชัย.....	24
การขึ้นครองราชย์สมบัติของพระนางจามเทวี.....	28
สืบค้นหาพระนางจามเทวี.....	28
3 ทริภุญชัยสมัยพระนางจามเทวี.....	34
สภาพบ้านเมืองทางภูมิศาสตร์.....	38
สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม.....	39
ด้านการศาสนา.....	41
ด้านศิลปะและวัฒนธรรม.....	41
ด้านความสัมพันธ์กับรัฐแคว้นต่างๆ.....	45
บทสรุป.....	48
บรรณานุกรม.....	49

บทที่	หน้า
ภาคผนวก	53
ภาคผนวก ก. ลำดับกษัตริย์เมืองศรีอยุธยา.....	54
ข. วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	58
ค. วัดจามเทวี.....	61
ง. วัดกุหลาบ.....	63
จ. พระอารามหลวง ในสมัยพระนางจามเทวี.....	64
บทคัดย่อ.....	66
ประวัติผู้พิมพ์.....	69

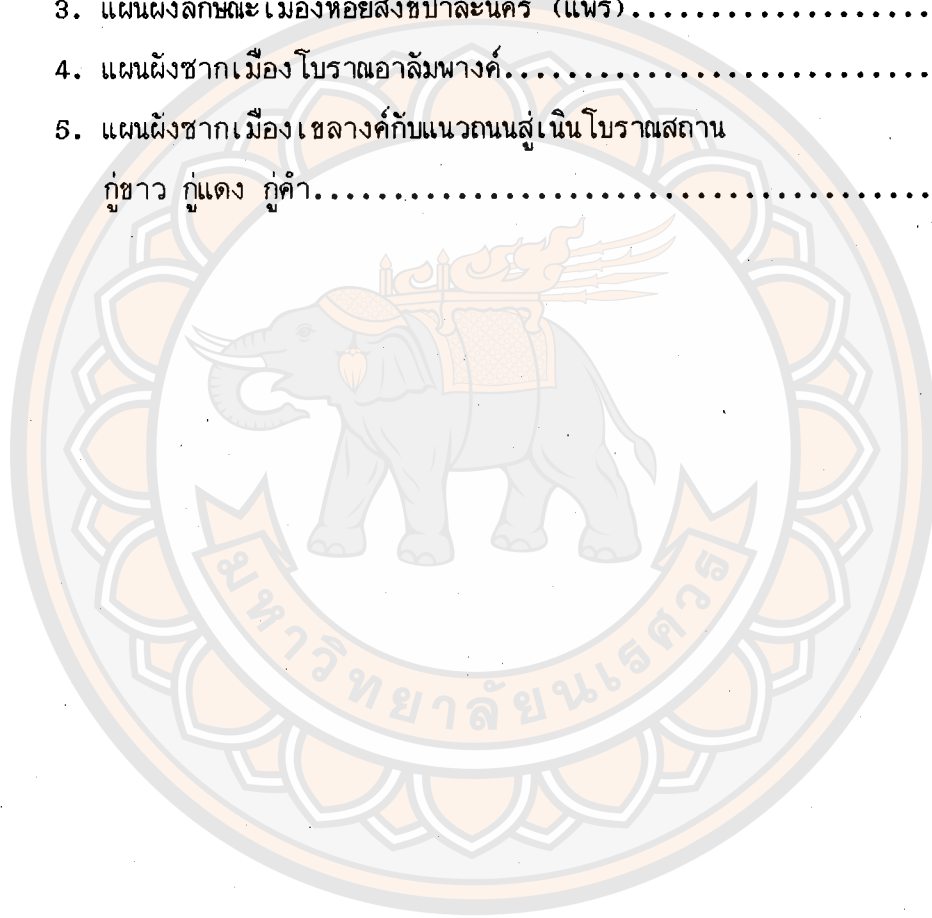
สารบัญแผนที่

แผนที่	หน้า
1. แผนที่จังหวัดลำพูน.....	12
2. แผนที่แนวกำแพงเมืองลำพูน.....	13

สารบัญแผนผัง

แผนผัง	หน้า
1. แผนผังซากเมืองลัมภักปุระ.....	14
2. แผนผังลักษณะเมืองทอยสังข์เขลางค์.....	15
3. แผนผังลักษณะเมืองทอยสังข์ป่าละนศร (แพร์).....	15
4. แผนผังซากเมืองโบราณเขลางค์.....	19
5. แผนผังซากเมืองเขลางค์กับแนวถนนสู่เนินโบราณสถาน กู่ขาว กู่แดง กู่คำ.....	21

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
1. สายแหรงโคตรจามเทวีวงศ์กับถาษี 4 ตน จากตำนานลัษชณาลัยเทียบกับ ตำนานไฟม้างกับปป์.....	30
2. ความสัมพันธ์ระหว่างนครชัยศรีกับละโว้.....	32

ทริภุญชัยสมัยพระนางจามเทวี

ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 ได้เกิดรัฐอิสระขึ้นมาหลายกลุ่มชนทางแถบภาคเหนือ และหนึ่งในจำนวนรัฐอิสระต่างๆ เหล่านั้น ได้เกิดรัฐซึ่งมีลักษณะเด่นแตกต่างจากรัฐอิสระอื่นๆ นั่นคือ การที่มีเจ้าผู้ครองนครเป็นปฐมกษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระนางจามเทวี รัฐแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันในนาม "ทริภุญชัย" ซึ่งเป็นไปตามการผูกขาดเมืองที่ว่า "ผู้ชายจกกันเมือง บ่มีดีเท่าผู้หญิงเมืองนี้"¹ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่าศึกษาถึงสาเหตุว่าเพราะเหตุใดจึงต้องให้ผู้หญิงเป็นเจ้าผู้ครองเมือง

พระนางจามเทวีทรงมีพระปรีชาสามารถปกครองไพร่ฟ้าให้อยู่ด้วยความร่มเย็นปราศจากภัยสงคราม ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวประวัติความเป็นมาของพระนางจามเทวีแบบเจาะลึก เริ่มจากการสืบค้นข้อมูลของพระนางจามเทวีซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถช่วยเป็นเกราะป้องกันภัยจากสงครามได้ การศึกษาเรื่องราวการสร้างเมืองทริภุญชัยแล้ว อัญเชิญพระนางจามเทวีมาปกครอง รวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์กับรัฐน้อยใหญ่บริเวณใกล้เคียงจากตำนานพงศาวดารและหลักฐานทางโบราณสถาน โบราณวัตถุที่ยังคงหลงเหลืออยู่ จะทำให้สามารถวิเคราะห์และได้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนสมบูรณ์

เรื่องราวประวัติศาสตร์และศักราชของการสร้างเมืองทริภุญชัยจากตำนานและพงศาวดารนั้นขึ้นอยู่กับการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ที่นำมาเชื่อมต่อกันจนเป็นเรื่องราว ดังนั้นเมื่อได้มีการนำเอาหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในปัจจุบันนี้เข้ามาประกอบในการศึกษาด้วยเพื่อเป็นการยืนยันว่าเมืองทริภุญชัยและพระนางจามเทวีมีจริง จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาอยู่ไม่น้อย เพราะหลักฐานทางโบราณคดีจะช่วยทำให้การตีความหมายและการจินตนาการทางประวัติศาสตร์ในยุคนี้ได้ชัดเจนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์และยืนยันถึงความเป็นจริงและความถูกต้องตามที่หลักฐานจากตำนานและพงศาวดารซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษรที่กล่าวอ้างถึงได้

¹ ศักดิ์ รัตนชัย. ลานนา ล้านนา เป็นของใคร. หน้า 129.

การศึกษาถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนจะช่วยทำให้ทราบถึงความเป็นมาของ
บรรพชนของตนเอง รวมทั้งยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเกิดความหวงแหน ในสมบัติอัน
มีคุณค่าของชาติ ดังนั้นผู้พิมพ์จึงหวังว่าการศึกษาในครั้งนี้จะมีส่วนช่วยส่งเสริมความรู้และ
ความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับประชาชนทั่วไป รวมทั้งการกระตุ้นให้ตระหนักถึงคุณค่าในมรดก
ที่บรรพชน ได้สร้างสิ่งสมไว้ให้ และช่วยกันอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุตลอดจนวัฒนธรรม
ประเพณีต่างๆ ให้คงอยู่ตราบนานเท่านาน

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์จากหลักฐานทาง โบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับเมืองศรีบุญชัย
และพระนางจามเทวีให้กว้างขวางชัดเจนยิ่งขึ้น
2. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพระนางจามเทวีจากตำนานและพงศาวดาร
3. เพื่อศึกษาความรุ่งเรืองด้านต่างๆของรัฐศรีบุญชัยในสมัยของพระนางจามเทวี

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลของการศึกษาจากหลักฐานทาง โบราณคดีจะช่วยทำให้เรื่องราวของ
รัฐศรีบุญชัยและพระนางจามเทวีกระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้น
2. ผลของการศึกษาจะทำให้สามารถวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาและเชื้อวงศ์
ของพระนางจามเทวีได้อย่างถูกต้อง
3. ผลของการศึกษาจะทำให้ทราบถึงความเจริญรุ่งเรือง ในด้านต่างๆ ของ
รัฐศรีบุญชัยในสมัยพระนางจามเทวีที่ปรากฏมาแต่อดีตกาล

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ขอบเขตเนื้อหา ผู้พิมพ์จะเน้นเนื้อหาเฉพาะเรื่องการสร้างเมืองศรีบุญชัย
ประวัติความเป็นมาของพระนางจามเทวี และความเจริญรุ่งเรือง ในด้านต่างๆ ของรัฐ
ศรีบุญชัยในสมัยของพระนางจามเทวี
2. ขอบเขตของ เอกสารการค้นคว้า ผู้พิมพ์จะใช้ เอกสารขั้นต้นและ เอกสาร

ชั้นรองที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในช่วงการก่อตั้งรัฐทริภุชชัยถึงสมัยพระนางจามเทวี

3. ขอบเขตของระยะเวลาการศึกษา เริ่ม พ.ศ. 1200 ถึง พ.ศ. 1585

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้นิพนธ์จะใช้ความหมายของคำดังนี้

1. ประวัติศาสตร์ หมายถึง การได้สวนเข้าไปให้รู้ความจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่งของอดีต

2. รัฐ หมายถึง กลุ่มชนที่มีขนาดใหญ่ มีโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้นอีกระดับหนึ่ง นั่นคือ ประชาชนในรัฐมีอยู่หลายเชื้อชาติและเป็นสังคมทางการเมือง

3. ทริภุชชัย หมายถึง ชื่อรัฐหนึ่งในบริเวทางตอนเหนือของประเทศไทยในอดีต

4. ตำนาน คือ เรื่องราวที่เล่าต่อกันมาโดยไม่มีหลักฐานจะพิสูจน์หรือวินิจฉัยตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้และมักแทรกอิทธิทธิปาฏิหาริย์เข้าไปด้วย

5. พงศาวดาร หมายถึง เรื่องราวของเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับประเทศชาติ หรือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศนั้นๆ

วิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (History Approach) และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Discription) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Soures) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Soures) เป็นแนวทางในการพิจารณา

แหล่งที่ศึกษาค้นคว้า

1. หอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร
2. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. ห้องสมุดวิทยาลัยครูเชียงใหม่
4. ห้องสมุดวิทยาลัยครูลำปาง

5. ห้องสมุดวิทยาลัยลพบุรี
6. ห้องสมุดโรงเรียนสวนบุญโญปถัมภ์ ลำพูน
7. ห้องสมุดโรงเรียนจักรคำคณาทร
8. ห้องสมุดโรงเรียนเมธีวุฒิการ
9. หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดลำพูน

บทที่ 1

การสร้างเมืองทริภุชชัย

"เมือง" เป็นคำในภาษาไทยเช่นเดียวกับคำว่าบ้าน "บ้าน" หมายถึงการเป็นชุมชนเช่นเดียวกับคำว่าบ้าน แต่แตกต่างกันในเรื่องของขนาด อาณาบริเวณ และระดับความซับซ้อนทางสังคมและวัฒนธรรม นั่นคือ เมืองอาจหมายถึงชุมชนที่มีฐานะเป็นศูนย์กลางนั้น ทำให้ชุมชนที่เป็นเมืองและบ้านแยกออกจากกันไม่ได้

บนเส้นทางการพัฒนาการของสังคมมนุษย์ชั้น เป็นเมือง เป็นรัฐ เป็นอาณาจักร และเป็นประเทศ เมืองก็คือชุมชนที่เติบโตมาจากบ้าน เพราะชุมชนหลายๆ บ้าน หรือหมู่บ้านที่อยู่ร่วมกัน ไม่ได้มีสภาพต่างคนต่างอยู่ หากต้องมีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคม และในที่สุดก็ทางวัฒนธรรมและการเมือง จึงจำเป็นต้องมีศูนย์กลางในการติดต่อเกี่ยวข้อง ทำให้ชุมชนที่พัฒนาหรือถูกยกให้มีฐานะเป็นศูนย์กลางมีการขยายตัว มีโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น.....และในที่สุดก็คือมีศูนย์กลางการปกครองอันเป็นที่ทำการของบุคคลที่เป็นหัวหน้าหรือเจ้าเมือง¹

วิวัฒนาการการสร้างบ้านแปงเมืองที่ปรากฏอยู่ในตำนานของไทยนั้นจะสะท้อนให้เห็นบทบาทของผู้นำทางวัฒนธรรม (Culture Hero) เช่น ฤาษีในการสร้างชุมชนเผยแผ่วัฒนธรรมและคติความเชื่อต่างๆ ให้แก่ชุมชน ฤาษีจึงเปรียบเสมือนผู้นำหรือผู้สร้างวัฒนธรรมเมือง (Urban Culture) ให้เกิดขึ้น เกิดการตั้งหลักแหล่งที่มีรูปแบบ มีความพยายามจะสร้างวัฒนธรรมเฉพาะของตนและหาแนวทางการผลิตซึ่งเป็นผลดีสำหรับชุมชน การสร้างเมืองสำเร็จขึ้นด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของผู้สร้าง ได้แก่ ฤาษี หรือ ผู้มีอิทธิฤทธิ์หรือนคราช ตามที่ปรากฏในตำนานนั้นๆ² การสร้างเมืองทริภุชชัยก็เช่นเดียวกันกับข้อสังเกตดังกล่าว ถ้าพิจารณาบทบาทของผู้นำทางวัฒนธรรมในแง่ของคติความเชื่อเกี่ยวกับ

¹ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. สยามประเทศ: ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม. หน้า 60-61.

² ธิดา สารยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. หน้า 71.

การตั้งหลักแหล่งของชุมชนแล้ว จะเห็นได้ว่าเรื่องราวของผู้เฒ่าที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการขยายตัวของบ้านเมืองต่างๆ ในยุคสมัยโบราณว่าเป็นมาอย่างไร

ระยะแรกของการสร้างบ้านแปงเมือง เป็นระยะที่ผู้นำทางวัฒนธรรมได้สร้างความเชื่อหรือทรรศนคติ และเผยแพร่คติความเชื่อใหม่นี้ให้แก่เมืองหรือชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อที่เกี่ยวกับการบูชาเทวดาและฤๅษี เช่น เมื่อครั้งพระนางจามเทวีจะมอบราชสมบัติให้แก่เจ้ามหันตยศ และสถาปนาเจ้านันตยศเป็นอุปราช พระนางได้อาราธนาพระฤๅษีवासูเทนและพระฤๅษีสุกทันต์มายังเมืองหริภุญชัย ในการกำหนดตั้งพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ และอิสติศาสตร์หรือศาสตร์แห่งฤๅษี³ อาจกล่าวได้ว่าในการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างเมืองหริภุญชัยในอดีตนั้นจะละเว้นเรื่องราวของพระฤๅษีเสียมิได้เลยทีเดียว

ชุมชนเมืองทางเหนือในพุทธศตวรรษที่ 12-13

ชุมชนบ้านเมืองที่เกิดขึ้นทางภาคเหนือของประเทศไทย หรือบริเวณระหว่างประเทศพม่าและประเทศเวียดนามทางตอนใต้ของประเทศจีนนั้น ปรากฏเป็นหลักฐานแน่นอนมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 แล้วมาเป็นอย่างน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเมืองที่พะเยา เมืองเงินยาง เชียงแสน และเมืองหริภุญชัย ซึ่งต่อมาภายหลังได้ถูกรวบรวมเป็น "อาณาจักรลานนาไทย" นั่นเอง

การเกิดชุมชนเมืองในอาณาจักรเวมดังกล่าวไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการล่มสลายแห่งอำนาจทางการเมืองของรัฐใหญ่อื่นใด เพราะอำนาจทางการเมืองของรัฐสมัยโบราณนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับขอบเขตของพื้นที่เพียงอย่างเดียว หากแต่อิงอยู่กับอำนาจส่วนบุคคลของผู้เฒ่า และการยอมรับวัฒนธรรมความเชื่อที่ส่งออกมารองรับอำนาจของผู้เฒ่าอีกด้วยเช่นกัน⁴

การตั้งหลักแหล่งของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้ เกิดเป็นชุมชนเกษตรกรรมเชื่อมโยงกันด้วยความผูกพันธ์เชิงเครือญาติ ชุมชนทั้งหมดเหล่านี้อาจเรียกได้ว่าเป็น "เมือง"

³ ลด.

⁴ ธิดา สารยา. กว่าจะเป็นคนไทย. หน้า 47.

และต่างเป็นอิสระจากกัน โดยแต่ละกลุ่มแต่ละชุมชนต่างมีความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นมาของตนเองที่เกี่ยวกับสถานที่ตนเองมาตั้งหลักแหล่ง และต่างนับถือผีบรรพบุรุษและผีเจ้าที่เจ้าทางประจำแต่ละชุมชนนั่นเอง

ตำนานการสร้างเมืองหริภุญชัย

ในสมัยก่อนพุทธกาล สมเด็จพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังป่าบุพผินไสยเพื่อโปรดเทศนาสั่งสอนแก่พวกเมงคบุตรซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณแถบนั้น และได้มีพุทธทำนายว่า ณ บริเวณแผ่นดินทางทิศเหนือซึ่งอยู่ไม่ไกลจากที่อยู่อาศัยของพวกเมงคบุตรมากนัก เป็นที่อยู่อาศัยของพวกม้านจะกลายเป็นพระนครอันยิ่งใหญ่ในภายภาคหน้าและเมื่อทรงเสด็จปรินิพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุส่วนหนึ่งจะถูกนำมาประดิษฐานในที่แห่งนี้ด้วย และก่อนที่สมเด็จพระพุทธเจ้าจะเสด็จกลับไปยังเมืองพาราณสีนั้นพระองค์ได้เสด็จมายังบริเวณดังกล่าวเพื่อที่จะสำรวจภูมิประเทศว่ามีความเหมาะสมมากเพียงไร ได้ปรากฏว่ามีพระแท่นศิลาปฏู 4 เหลี่ยมจตุรัสแห่งหนึ่ง ลึกฐานคล้ายกลองมีหน้าเรียบใหญ่ประมาณ 12 คอก⁵ ผุดขึ้นมาจากพื้นดินบริเวณ ใกล้กับพระบาทของพระองค์ เมื่อทอดพระเนตรเห็นดังนั้นจึงได้วางบาตรตั้งไว้บนแท่นศิลานั้น แล้วจึงตรัสสั่งให้พวกเมงคบุตรได้จดจำสถานที่แห่งนี้เอาไว้แล้วจึงเสด็จกลับและเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไป สมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพานแล้วพระพุทธรูปศาสนาได้แผ่กระจายไปอย่างกว้างขวางเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของผู้คนโดยทั่วไป

ตำนานการสร้างเมืองหริภุญชัยนั้น ตามที่ปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ และ

⁵ พระโพธิ์รังสี. จามเทวีวงศ์. หน้า 6.

พงศาวดารโยนกได้กล่าวว่า เมื่อปี พ.ศ. 1008 ได้มีกษัตริษาวงศ์ 4 คน* ได้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาและได้ออกบวชเป็นพระภิกษุอยู่ในพุทธศาสนา ภายหลัง ได้ลาสิกขาบวชออกไปมีภรรยา แล้วกลับเห็นโทษในกามคุณจึงสละการครองเรือน ออกบวชเป็นฤๅษีจนสำเร็จอภิญญา 5 สมบัติ 8 แล้วจึงแยกย้ายกันออกไปตามที่ตั้งต่าง ๆ ฤๅษีคนหนึ่งนามว่า "वासुเทพฤๅษี" ได้ไปอยู่ที่ตอยอุบลบรรพตหรือตอยสุเทพ วันหนึ่งได้ลงไปยังเชิงเขาได้พบกุมารกุมารีอยู่ในรอยเท้าช้างคู่หนึ่ง รอยเท้าแรดคู่หนึ่ง รอยเท้าโคกระทิงคู่หนึ่ง พระฤๅษีจึงได้นำมาชุบเลี้ยงเอาไว้

ต่อมาไม่นานเนื้อตัวหนึ่งได้มาติดกินในที่อื่นพระฤๅษีได้ถ้ำยมูตรไว้เนืองๆ ก็เกิดตั้งครรรักษ์และออกลูกเป็นมนุษย์ชายหญิงคู่หนึ่ง พระฤๅษีได้นำมาเลี้ยงและให้ชื่อว่า อนุกรมและกบัตติกุมารี ต่อมาเมื่อเติบโตขึ้นพระฤๅษีก็ได้อภิเษกเป็นคู่กันแล้วเนรมิตรเมืองขึ้น ณ บริเวณเชิงเขา ชื่อเมืองมิดสังฆนคร** และยกกุมารกุมารีที่เกิดจากนางเนื้อให้เป็นผู้ครองเมือง เป็นใหญ่แก่กุมารกุมารีทั้งหลายอันเกิดในรอยเท้าสัตว์ต่างๆ พระเจ้ามิดสังฆนครมีราชบุตรกับพระมเหสี 3 องค์ ราชธิดา 1 องค์ครั้นแล้วก็

* ตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวถึงอโสี 4 คน เป็นสหายนันได้แก่ वासुเทพอยู่อุบลบรรพต (เขาอ้อยตอยสุเทพ) พรหมมิลิอยู่ภูเขาทวยวรรคคือเขาสองยอด (ตอยง่ามถัดตอยดินแดง) ลัชชณาลัยอยู่ลตางคบรรพต (เขาลวงสุโขทัย) สุกทันต์อยู่ธรรมิกบรรพต (เขาสมอดคอนเมืองลพบุรี) ส่วนในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวว่า มีฤๅษี 5 คน ได้สร้างบ้านแบ่งเมืองอยู่แถบลุ่มแม่น้ำปิง คือ สุทเวอยู่อุบลบรรพต รีมแม่น้ำโรหิตหรือแม่น้ำแม่ข่าน พุทธชฎิลอยู่ชุหะบรรพต (ตอยบาให้ใกล้แม่น้ำสาร ทางตะวันออกเฉียงใต้ของลำพูน) อนุสิข์อยู่พิททวัลลียนครอยู่ในลัชชณาลัย สุพรมอยู่สุภบรรพตวังนที (สันนิษฐานว่าอาจเป็นบริเวณลุ่มแม่น้ำวัง สุภบรรพตนั้น คือ ตอยงาม ลำปาง) สุกทันต์อยู่ที่ละโว้

** ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกว่า มิดสังคร

ทิวศต พระฤาษีวาสุเทพจึงได้ทำการราชาภิเษกฤาษีนาสกุमारโอรสองค์ใหญ่ของ
พระเจ้ามคสังฆะขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา ภายหลังพระฤาษีวาสุเทพเห็นว่า
เมืองมคสังฆะไม่เหมาะสมจึงได้เนรมิตรเมืองขึ้นมาใหม่ชื่อว่า "เมืองรมยนคร" แล้ว
อัญเชิญเจ้าฤาษีนาสกุमारไปครองเมืองใหม่นี้ ต่อมาเจ้าฤาษีนาสประพติมิต้องด้วย
คลองธรรมเทพดาพากันพิโรธ จึงบันดาลให้คนดีออกไปเสียจากเมืองและบันดาลให้น้ำท่วม
เมืองจมลงไปในปรุพี หม่อมมนุษย์ใจบาปที่ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรมรวมทั้งพระเจ้าฤาษีนาสกุमार
ก็ถึงกาลพิณาศ พระฤาษีวาสุเทพได้ทราบเหตุการณ์โดยตลอดก็เกิดความสังเวชสลดใจและ
รำพึงว่า บริเวณที่เหล่านั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ไว้ว่าจะบังเกิดมหานครขึ้น
อันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุจะทิ้งเสียก็สมควรไม่ จึงปรารถนาที่จะสร้างเมืองขึ้นมา
ใหม่ และได้ส่งข่าวไปให้พระฤาษีสักกัณด์ผู้เป็นสหายที่ออกบวชพร้อมกันซึ่งอาศัยอยู่ในละโว้
เมื่อปรึกษารื้อกันแล้วพระฤาษีทั้งสองจึงได้เลือกสถานที่แล้วปรึกษากันถึงเรื่องว่า จะสร้าง
เมืองให้เหมือนอย่างรูปเมืองหริทวัลลี* ซึ่งพระอนุลิขัฎฐฤาษีได้สร้างขึ้น เมืองดังกล่าวมี
ลักษณะสี่เหลี่ยมเป็นรูปเกล็ดหอย พระฤาษีทั้งสองนั้นได้ปรึกษาพระฤาษีอนุลิขัฎฐและนำเอา
หอยสังข์มาวางยั้งพื้นดิน พระฤาษีทั้งสามก็เอาไม้เท้าขีดดินเป็นวงไปตามทรงสี่เหลี่ยมของ
หอยสังข์ รอยเท้าไม้ที่ฤาษีขีดไปวัดโดยรอบ 2250 วา หรือ 120 เส้น 7 วา^๑ แล้วจึง
พระราชธิดาของพระเจ้ากรุงละโว้ ทรงพระนามว่า พระนางจามเทวี ขึ้นมาครองราชสมบัติ

* คือเมืองศรีวิชัยชานาลัย สวรรคโลก

^๑ พระยาประชาภิจักรจักร.พงศาวดารโยนก. หน้า 165.

เมื่อปี พ.ศ. 1204*

ส่วนรายละเอียดในการสร้างเมืองได้กล่าวว่า มีหลักฐานเมืองเป็นรูปหอยสังข์ มีปริมาตรโดยรอบ 2250 วา หรือ 120 เส้น 7 วา ประกอบด้วยสัมภารนคร พร้อมทั้ง ป้อมคูประตูหอรบทั้งปวง มีทั้งพระราชนิเวศน์มณฑลเสนาสถาน พระลานหลวง และสถาน รัฏฐาน้อยใหญ่ ฉางพระคลังพระสถานล้วนทุกสิ่งทุกประการ⁷ จากการศึกษาเมืองมีรูปหลักฐาน เป็นหอยสังข์ชั้น** ในตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวถึงว่า ด้วยเป็นเพราะความช่วยเหลือ ของพระฤาษีสัชชนาลัย ได้นกหัสติลิงค์ไปคาบมาจากทะเล สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการเอาช่าง ฝีมือมาจากอาณาจักรทวารวดี หรือเมืองละโว้ มาทำการก่อสร้าง

* ตำนานไผ่มางกับปี่ได้กล่าวว่า พระนางจามเทวีเป็นสะใภ้ของพระยาละโว้ เป็นแม่เหล็กของเจ้าพรหมราชโอรสของพระเจ้าละโว้ และครองเมืองลำพูน พ.ศ. 1071 ในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ระบุระยะเวลาต่างกัน คือ กำหนดปีสุดท้ายของจามเทวีวงศ์จนถึง สมัยพระยายุทธาถึง พ.ศ. 1835 เป็นวงศ์ที่มีอายุยาวนานถึง 631 ปี จึงคำนวณศักราชที่ พระนางจามเทวีครองราชสมบัติ คือ หลังจากสร้างเมืองหริภุญชัยเสร็จแล้ว 1 ปี จึงคำนวณ ระยะเวลาที่สร้างเมืองหริภุญชัยเป็น พ.ศ. 1203 และเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 1204 ตามพงศาวดารโยนกได้กำหนดปีสุดท้ายของจามเทวีวงศ์เป็นปี พ.ศ. 1838 พระนางจามเทวีครองเมืองลำพูน พ.ศ. 1206 และสร้างเมืองหริภุญชัยเมื่อ พ.ศ. 1204

⁷ ลต.

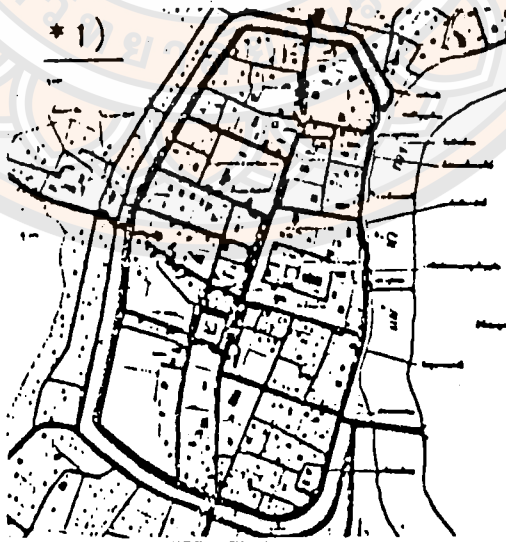
** กำแพงเมืองลำพูนนี้ ตามตำนานกล่าวว่าเป็นรูปเกล็ดหอยนั้น ความจริงเป็น รูปไข่มากกว่า ส่วนยาวจากเหนือไปใต้ประมาณ 37 เส้น 10 วา ส่วนกว้างจากตะวันตก ไปตะวันออกประมาณ 15 เส้นเศษ ทางทิศตะวันออกมีลำห้วยน้ำกวางเป็นคู นอกนั้นมีคูล้อม รอบ มีประตูซึ่งเรียกกันอยู่เวลานี้ 5 ประตู คือ ทางทิศเหนือเรียกประตูช้างสี ทิศใต้เรียก ประตูสี ทิศตะวันออกเฉียงเหนือเรียกประตูท่านาง ทิศตะวันออกเฉียงใต้เรียกประตูท่าขาม ทิศตะวันตกเรียกประตูมหาวัน

ในการศึกษาจากตำนานซึ่งเป็นหลักฐานทางอักษรนั้นทำให้ทราบถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นในอดีตกาล แต่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าหลักฐานทางด้านอักษรต่าง ๆ นั้นยังมีไม่เพียงพอและยังไม่เป็นที่ยอมรับเท่าที่ควร ดังนั้นการศึกษาศาสตร์ท้องถิ่นจะขาดองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งไม่ได้ นั่นคือ การศึกษาควบคู่ไปกับหลักฐานทางด้านโบราณคดีซึ่งสามารถเป็นสิ่งที่ใช้บ่งชี้และเป็นหลักฐานในการยืนยันเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

หลักฐานทางโบราณคดี ความเป็นไปได้ "สมัยพระนางจามเทวีมีจริง"

ปัญหาเรื่องพระนางจามเทวีและพระราชโอรสฝาแฝดเมืองทริภุญชัย และเมือง
เขลางค์นคร มีจริงหรือไม่นั้น ในการวิชาการโบราณคดีสืบสวนประวัติศาสตร์ปมสำคัญใน
สมัยพระนางจามเทวี คือ ยุคทวารวดี อันจะเป็นยุคที่ส่งให้ประวัติพระนางจามเทวีเป็นจริง
ขึ้นมาได้ และหลักฐานอันดับหนึ่งทางโบราณคดีทางภาคเหนือ ได้แก่ซากเมือง โบราณต่างๆ
อันเป็นสิ่งที่หลงเหลือเป็นหลักฐานอยู่ในสมัยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสถานที่ตั้งของ
เมืองทริภุญชัย และการสร้างเมืองทริภุญชัย สำหรับหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวถึงใน
บทนี้ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการค้นพบหลักฐานเมืองเก่าเขลางค์ เป็นเครื่องช่วยชี้ให้เห็นว่า
ตำนานการสร้างเมืองเป็นรูปหอยสังข์และการสร้างเมืองทริภุญชัยเป็นรูปหอยสังข์นั้นเป็น
ความจริง แต่หลักฐานทางลำพูนไม่อาจเหลือปรากฏเหลืออยู่ เพราะมีตำนานกล่าวถึงเรื่อง
ดังกล่าวว่ามีสาเหตุมาจากการที่กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ที่ 12 พญาแก้วเมือง (พ.ศ. 2038-
พ.ศ. 2068) ได้สั่งให้รื้อถอนกำแพงเมืองสมัยพระนางจามเทวีและสร้างเมืองใหม่ให้
เล็กลงกว่าเดิมสืบมาจนถึงทุกวันนี้ โดยมีเหตุผลว่า กำแพงเมืองเก่ามีขนาดกว้างใหญ่
เกินกว่าที่จะทำนุบำรุงและทำการป้องกันยามมีศึกสงครามได้ยาก

แผนที่แนวกำแพงเมืองลำพูน

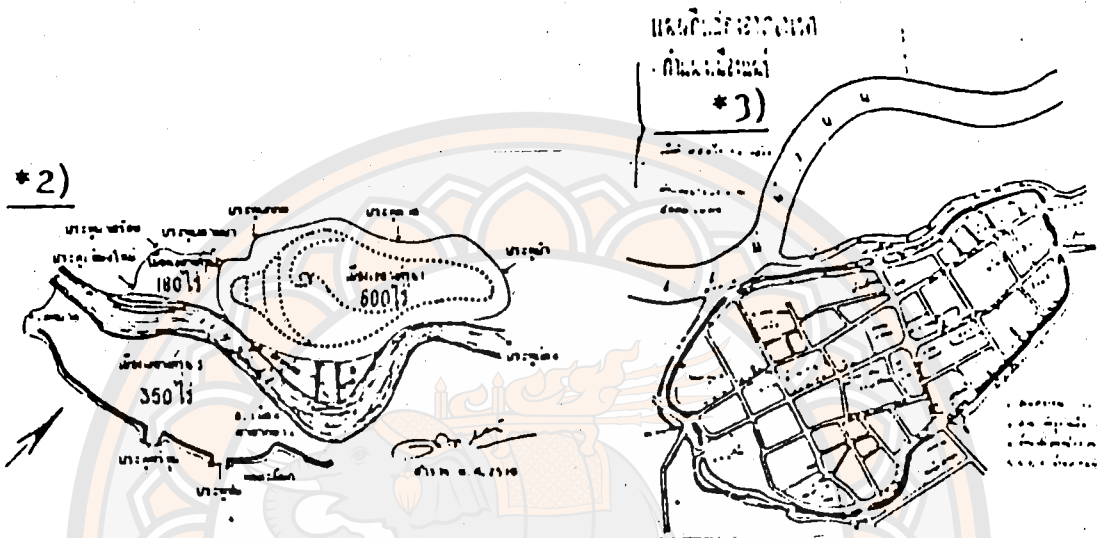
ในปี พ.ศ. 2510 ได้มีการค้นพบซากเมืองลัมภักปยะ หรือ เมืองลำปางโบราณ โดยการสำรวจรูปถ่ายทั้งทางอากาศและภาคพื้นดิน และได้เขียนแผนที่ลำปาง โบราณฉบับแรกขึ้นในปีเดียวกัน แผนที่เมืองลัมภักปยะเป็นเครื่องช่วยสนับสนุนว่าตำนาน พงศาวดารต่างๆ โดยเฉพาะตำนานพระธาตุลำปางหลวงนั้นมีเรื่องราวที่ถือว่ามีมูลเหตุแห่งความเป็นจริงอันน่าสนใจ^๑ และในปีเดียวกันนี้ยังได้มีการค้นพบซากเมืองหอยสังข์เขलगค์นคร การสำรวจซากเมืองเมืองเขलगค์ลักษณะหอยสังข์และการค้นคว้าลักษณะซากเมืองศรีวิชัยชานาลัย ซึ่งคาดว่าควรจะมีลักษณะเป็นหอยสังข์ เพราะในตำนานนั้นเมืองทริภุญชัยเป็นรูปเกล็ดหอยเป็นเพราะพระฤาษีไปนำแบบมาจากลัชชชานาลัยฤาษี แต่ในขณะเดียวกันในตำนานก็ไม่ได้ระบุลงไปอย่างแน่ชัดว่า เมืองต้นแบบจะต้องเป็นเมืองศรีวิชัยชานาลัยด้วยเช่นกัน

เมืองหอยสังข์ที่ถูกค้นพบนี้ มีพบบทที่เมืองลำปาง (เขलगค์) และพบที่เมืองแพว (ปาละนคร) จะมีลักษณะกั้นน้ำท่วมเมือง และมีระบบจัดทางเดินน้ำรวมทั้งวิธีการชักน้ำที่น่าสนใจมาก และมีลักษณะที่แตกต่างกับเมืองในสมัยอิทธิพลพระยาเม็งราย ซึ่งสร้างเมือง

^๑ คักดี รัตนชัย. ล้านนา ล้านนาเป็นของใคร. หน้า 136.

เป็นรูปทรงเหลี่ยม หรือ สี่เหลี่ยม เช่นเดียวกับสุโขทัย

ลักษณะเมืองทอยสังข์เขลางค์
กว้าง 600 ไร่

ลักษณะเมืองทอยสังข์ป่าละเมาะ (แพร์)
กว้าง 800 ไร่

การค้นพบเมืองโบราณสุโขทัย และสุโขทัยล้านนาไทยเชียงใหม่ ที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป ทำให้หลักฐานทางโบราณคดีจากซากเมืองเก่า มีส่วนช่วยสนับสนุนในลู่ทางความเป็นไปได้ที่จะสามารถคลี่คลายได้ว่ายุคสมัยของพระนางจามเทวีนั้นเมื่ออยู่จริง

ก. เพดานอายุสมัยศิลปกรรม ยุคทวารวดีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 มีหลักฐานอยู่ที่นครปฐม-อู่ทอง แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา^๑ และความในตำนานปฐมเจดีย์ได้กล่าวถึงตำแหน่งของพระธาตุลำปูน ลำปาง เมื่อมีการขุดค้นตรงตามตำนานที่ตั้งตำนานได้ระบุไว้ ได้พบซากเมืองลำปางโบราณ เขลางค์โบราณนั้นเมื่ออยู่จริงตามตำนาน ส่วนทาง

^๑ ศจ.มจ. สุกัทรติส ดิสกุล "การค้นคว้าเกี่ยวกับงานโบราณคดีในปัจจุบัน"
ในวารสารสมาคมเพื่อการรักษาสมบัติวัฒนธรรม หน้า 11.

พระดินเผาเซลาด์ เคียรปูนปั้นประดับองค์เจดีย์วัดปิ่นเงินล้อมร้าง ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และซากชิ้นส่วนพระพุทธรูปประดับซุ้มวัดปิ่นเงินร้าง รวมทั้งการพบศิลปวัตถุ รูปแบบเดียวกับที่พบในซุ้มเจดีย์วัดสะตือเมือง จังหวัดเชียงใหม่¹⁰

อนึ่งในเรื่องเกี่ยวกับซากเมืองโบราณเซลาด์ มีความปรากฏในตำนานเรื่องสมัย พระนางจามเทวีเสด็จประทับในเมืองเซลาด์นั้น พระเจ้าอนันตยศได้สร้างเมืองออลัมพางค์* เป็นเมืองประจำตำแหน่ง โดยกล่าวถึงตำแหน่งที่ตั้งเมือง 2 แห่ง และได้มีการค้นพบ ร่องรอยตำแหน่งที่ตั้งเมืองทั้งสองแห่งปรากฏในเขตเมืองด้วย แต่การศึกษาเพดานอายุสมัย ในตำนานของจามเทวีวงศ์กับหลักฐานศิลปกรรมนั้นยังคงต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไปอีกมาก

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสมัยเริ่มก่อตั้งแคว้นต่าง ๆ สมัยโบราณทางภาคเหนือ นั้น บุคคลที่เป็นแกนนำในการจัดตั้งแคว้นต่าง ๆ ได้แก่วงศ์ฤาษี ซึ่งได้มีนักโบราณคดีจัดลำดับ จักวงศ์ฤาษีว่าเป็นรุ่นอารยธรรมสร้างเมืองหอยสังข์ เป็นเพดานอายุกำหนดอารยธรรมรุ่น สมัยพระนางจามเทวีขึ้นโดยเฉพาะ เพราะหลังจากสมัยพระนางจามเทวีสร้างเมืองทริภุญชัย และเซลาด์แล้ว ก็ไม่ปรากฏว่ามีราชวงศ์ใดได้สร้างเมืองตามตำรับวงศ์ดังกล่าวอีกเลย

เมืองหอยสังข์ที่พบในเมืองแพร่หรือปาละนครนั้น นักโบราณคดีก็ยังถือว่าเป็นนคร ที่ลึกลับอยู่ แต่ในตำนานพระธาตุลำปางหลวง ได้กล่าวถึง ญาปะละสมันตราชนพยายามที่จะ นำเอาพระธาตุจากเมืองลัมภักปะแต่ไม่สามารถนำกลับไปได้สำเร็จจึงหนีไป และใน พงศาวดารโยนก พ.ศ. 1516 เกี่ยวกับลำดับนามกษัตริย์วงศ์ทริภุญชัย ว่าญาวงศ์ปาละ (มลายะสุปาลนคร) ได้ไปปกครองทริภุญชัยเพียง 1 ปี เมืองโบราณปาละนครอาจสิ้นสุดลง ในสมัยวงศ์ปาละนี้เอง และคงมีอดีตที่เก่าแก่ถึงอายุเพดานวัฒนธรรมอินเดียสมัยบุษาคิวลิ่งค์

¹⁰ ศักดิ์ รัตนชัย. ลานนา ล้านนาเป็นของใคร. หน้า 139.

* "ออลัมพางค์" เป็นชื่อเมืองประจำตำแหน่งนางกษัตริย์ เมื่อเจ้าอนันตยศได้ทูล ขอให้พระนางจามเทวีพระราชมารดาประทับอยู่ในเมืองเซลาด์นคร-ออลัมพางค์ มีอายุ เพียง 6 ปี ช่วงปัจฉิมกาลสมัยพระนางจามเทวีจะเสด็จสวรรคต พบซากเมืองมีอยู่จริง

ศิลปะ ไร่ ยุคทวารวดี ที่เมืองละพูน-ละกอน

พระพิมพ์ดินเผาเซลาด์

มณฑปร้างบ้านลอมลี้อาลัยปางหลวง

เศียรรูปปั้นสมัยทวารวดี-เซลาด์ พบที่
ซากวัดร้าง"บ้านเจิง" ใกล้วัดกู่ขาว-กู่ดำ

ภาพเปรียบเทียบสิ่งพิมพ์ที่เชียงใหม่
ที่วัด "บ้านเจิง"

ตราบนทุกวันนี้ชาวจังหวัดแพร่ก็มีประเพณีที่แปลกที่เรียกว่า "ทิวยาธร" ในสมบัติเก่าแก่ของชาวจังหวัดแพร่¹¹

เมืองโบราณรูปหอยสังข์ละพูนและละคอน มีชื่อประตูเมืองที่ตรงกันด้านทำน้ำ มีชื่อว่า ประตูทำนาง ประตูด้านตะวันออกเฉียงเหนือละพูน ชื่อประตูช้าง ละคอนชื่อประตูม้า ที่เมืองแพร่มีชื่อประตูเลี้ยงม้า สำหรับตำแหน่งเมืองหอยสังข์หรือสังข์ปัดรัตนฉบับจะเป็นที่แพร่หรือที่นครศรีธรรมราช จากในตำนานที่กล่าวถึงนกกหัสลิงค์* ว่านำหอยสังข์มาจากทะเล ยังไม่สามารถระบุลงไปได้อย่างชัดเจนว่านำมาจากไหนคงยังเป็นเรื่องที่ลึกลับน่าค้นหากันต่อไป อย่างไรก็ตาม ซากเมืองโบราณเก่ารุ่นหอยสังข์ที่พบในที่ต่างๆ นี้ ยังเป็นการสนับสนุนความในตำนานเก่าๆ ว่ามีเค้ามูลแห่งความเป็นจริงและหลักฐานที่สำคัญที่สามารถสกัดระยะเวลาสรุปของนักวิชาการที่จะลงความเห็นว่ายุคสมัยของพระนางจามเทวีเป็นนิทาน เพราะยังมีรูปถ่ายทางอากาศและแผนที่ซากเมืองโบราณในภาคเหนืออีกจำนวนหนึ่งอีกด้วย

ซากเมืองออลัมพางค์ที่ถูกค้นพบ ถ่ายเมื่อ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2510

¹¹ ลต. หน้า 143.

* ตำนานจามเทวีวงศ์ เรียกว่า นกกหัสลิงค์

ค. ซากเมืองที่กำหนดเฉพาะสมัยพระนางจามเทวีประทับอยู่ในเมืองเขลางค์
ในตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวว่า "ในขณะนั้นพระพรหมฤๅษีจึงสร้างพระนครหนึ่งในด้าน
ทักษิณและปัจฉิมทิศแห่งเขลางค์นคร ให้บริบูรณ์ไปด้วยนคราวยะทั้งปวง มีประสาท
ราชมณเฑียรเป็นต้น งดงามยิ่งนักและเป็นที่จะให้ประทับของพระเจ้าอนันตยศ พระนครนั้น
พระพรหมฤๅษีสร้างในเนินเขาอันย้อยตามแนวเขลางค์นคร คนทั้งหลายจึงได้เรียกพระนคร
นั้นว่าอาลัมพวงศ์ ดังนี้"¹²

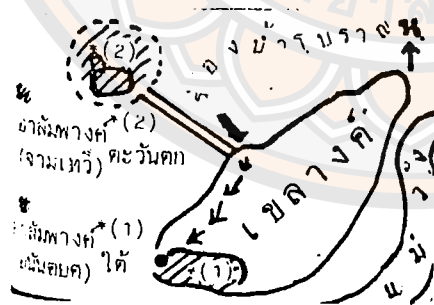
การศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงการสร้างเมืองหริภุญชัยจากตำนานต่างๆ นั้น
เรื่องราวที่ปรากฏและกล่าวถึงอยู่เสมอ นั้นคือ เรื่องราวของ "พระฤๅษีवासเทพ"* ซึ่งเป็น
บุคคลที่มีบทบาทเป็นผู้สร้างเมืองหริภุญชัย ทำให้ได้แนวคิดบางประการเกี่ยวกับสถานภาพของ
ฤๅษีอีกมุมมองหนึ่ง นั่นคือ พระฤๅษีवासเทพอาจเป็นเจ้าผู้ครองนครใดนครหนึ่ง ได้ทำการ
ขยายอาณาเขตโดยการสร้างเมืองใหม่และให้เชื้อพระวงศ์ไปดำรงตำแหน่งเจ้าผู้ครองเมือง

¹² พระโพธิ์รังสี. จามเทวีวงศ์. หน้า 64.

* คำว่า "वासเทพ" มีความหมายว่า พระนารายณ์ นามนี้ปรากฏในศิลาจารึก
หลักที่ 21 (ศิลาจารึกเจ้าเมืองลพบุรี) ซึ่งจารึกไว้เมื่อ พ.ศ. 1565 และ พ.ศ. 1568
ว่า พระกมรเตงอัญศรีธรรมवासเทพ ซึ่งศาสตราจารย์เชเตย์ให้ความเห็นว่าเป็นเทวรูป
พระนารายณ์ แต่อาจจะมีความหมายถึงกษัตริย์องค์ใดองค์หนึ่งที่ครองละโว้ก็ได้ เนื่องจาก
คำว่า พระกมรเตงอัญ หรือ กมรเตงอัญ เป็นสรรพนามนำหน้ากษัตริย์ หมายถึงคำว่า
พระเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า ฤๅษีवासเทพอาจเป็นกษัตริย์องค์ใดองค์หนึ่งซึ่ง
ครองเมืองละโว้ ในตอนท้ายพุทธศตวรรษที่ 12 ก็ได้ จึงยอมให้เชื้อพระวงศ์จาก
เมืองละโว้ขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัยซึ่งพระองค์ได้สร้างขึ้นมา หรือ อาจยึดด้วยกำลังทหาร

ซากเมืองเขลางค์กับแนวถนน โบราณสำเนียง โบราณสถานกู่ขาว กู่แดง กู่ดำ
จากภาพถ่ายทางอากาศ

ซากเมือง โบราณเขลางค์

1) ใต้ 2) ตะวันตก หลักฐาน
อันดับหนึ่งทาง โบราณคดีสมัยพระนาง
จามเทวี "เป็นเครื่องยืนยันว่า
ประวัติศาสตร์สมัยพระนางจามเทวี
มิใช่นิยาย"

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ ว่ากลุ่มชนที่เจริญ
พวกแรกในที่ราบลุ่มเชียงใหม่ คือพวกเมงคบุตรซึ่งตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณที่ราบเชิงดอยสุเทพ
ใกล้กับลำน้ำแม่ข่าน อันเป็นสาขาของแม่น้ำปิง ลักษณะทางสังคมของชนพื้นเมืองนี้เป็นแบบ
(Tribal Society) แบ่งออกเป็นหลายตระกูล (Totemic Groups) กระจายกันอยู่ใน
ท้องที่ใกล้เคียงกันแต่ละตระกูลมีสัตว์เป็นสัญลักษณ์ของตนเอง (Totem) คือ ช้าง แรด วัว
และเนื้อ ต่อมา มีชาวต่างถิ่นที่รับวัฒนธรรม คือ ฤๅษีวาสุเทพกลายเป็นชาวพื้นเมืองเหล่านี้
ทั้งหมด ต่อมาได้สร้างบ้านแปงเมืองขึ้นให้ลูกหลานปกครอง..... สมัยต่อมา เมืองที่สร้าง
นั้นเกิดอุทกภัย ผู้คนล้มตายเลยกลายเป็นเมืองร้าง จึงได้มีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นมาแทน
ในบริเวณนั้นใหม่ คือ เมืองหริภุญชัยและอาจกล่าวได้ว่า การสร้างเมืองหริภุญชัยนั้น
บ้านเมืองมีการติดต่อเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองในเขตภาคกลาง คือ เมืองละโว้มากยิ่งขึ้น สิ่งนี้
ทำให้เกิดการเกี่ยวข้องดังกล่าว ก็คือ การเป็นเครือญาติอันเกิดจากความสัมพันธ์ใน
การแต่งงาน (Affinal Tie) ระหว่างกษัตริย์หรือชนชั้นปกครองของบ้านเมืองทั้งสองฝ่าย
ในท้ายที่สุดได้ตั้งข้อสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับพระฤๅษีวาสุเทพว่าน่าจะมีเชื้อสายที่
เกี่ยวข้องกษัตริย์ทางเมืองละโว้มาก่อน ดังนั้นเมื่อเมืองทางเหนือขาดบุคคลที่เหมาะสม
จะเป็นกษัตริย์ได้ จึงได้มีการติดต่อขอพระนางจามเทวีซึ่งเป็นพระราชธิดากษัตริย์เมืองละโว้
ขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัย¹³

¹³ สุภัทรดิศ ดิศกุล. "แคว้นหริภุญชัย" โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา. หน้า

บทที่ 2

ประวัติพระนางจามเทวี

จากการศึกษาเรื่องราวการสร้างเมืองหริภุญชัยจากตำนานและพงศาวดารต่างๆ รวมทั้งจากหลักฐานการค้นพบซากเมืองโบราณ และการค้นพบวัตถุโบราณ ซึ่งถือเป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยทำให้การศึกษาเรื่องราวของพระนางจามเทวีและเมืองหริภุญชัยได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น แต่สิ่งหนึ่งที่หลักฐานทางโบราณคดีไม่สามารถให้ความกระจ่างชัดได้ นั่นคือ ปัญหาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับว่า "พระนางจามเทวีเป็นใคร ก่อนที่จะเดินทางมาครองเมืองหริภุญชัย" ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวดังกล่าวจึงต้องเน้นไปในหลักฐานทางอักษร เพื่อแกะร่องรอยประวัติความเป็นมาของพระนางจามเทวี หลักฐานทางอักษรไม่ว่าจะเป็นตำนาน พงศาวดาร หรือแม้แต่เรื่องเล่าต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ทั้งที่ได้รับการเผยแพร่และยังไม่ได้รับการเผยแพร่ก็ตาม ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ในการศึกษา และเพื่อที่จะดึงข้อมูลส่วนต่างๆ มาเปรียบเทียบ วิเคราะห์เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่สมบูรณ์และถูกต้องให้มากที่สุด

ในตำนานได้กล่าวไว้ว่า เมื่อพระฤๅษีทั้งสองพระองค์สร้างเมืองหริภุญชัยเสร็จแล้วก็มอบให้นายควาย* ไปเชิญพระนางจามเทวีราชธิดาของพระเจ้ากรุงละโว้มาครองเมือง เนื่องจากทั้งสองท่านมีความเห็นพร้อมกันว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้ที่ทรงอยู่ในทศนิธราชธรรม และทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ย่อมมีพระจริยวัตรที่งดงาม ในขณะที่พระนางจามเทวีทรงพระครรภ์อยู่ได้ 3 เดือน พระสวามีของพระนางดำรงตำแหน่งเป็นมหาอุปราช ครองเมืองรามนคร** เมื่อนายควายไปกราบทูลขอ

*ในจามเทวีวงศ์เรียกว่า คะยะวะอำมาตย์

**บางตำนานกล่าวว่ามหาอุปราชพระสวามีของพระนางจามเทวีทรงออกผนวช

พระนางจามเทวีมาครองเมืองหริภุญชัยนั้น ในตำนานกล่าวไว้ว่า พระเจ้ากรุงละโว้ก็โปรดให้หาพระนางจามเทวีเข้าไปเฝ้า ทรงเล่าให้พระราชธิดาฟังถึงสาเหตุที่พระญาติขอเชิญไปครองเมืองหริภุญชัย และทรงมีพระราชดำริสถามพระราชธิดาว่าจะทรงเต็มพระทัยไปหรือไม่ พระนางจามเทวีก็ทูลสนองพระราชบิดาว่า แล้วแต่พระราชบิดาจะทรงโปรดเห็นสมควร ตัวพระนางจามเทวีเองทรงยินดีปฏิบัติตามทุกอย่าง ครั้นแล้วจึงมีรับสั่งให้มหาอุปราชราชบุตรเขยซึ่งให้ไปครองเมืองอยู่ที่รามนครนั้นเข้าไปเฝ้า แจ้งความประสงค์ให้ทรงทราบซึ่งมหาอุปราชก็ไม่อาจจะขัดขืนได้

ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า เมื่อพระเจ้ากรุงละโว้ทรงทราบว่าพระราชธิดาไม่ทรงขัดข้องประการใดแล้ว ก็ทรงมีความปราโมทย์เป็นอย่างยิ่ง ครั้นแล้วก็ได้กระทำพิธีอภิเษกสมโภชพระนางจามเทวี พระราชทาน เครื่องราชูปโภค และราชสมบัติศฤงคารบริวาร ฯลฯ และทรงโปรดให้มีมหรสนมโภช 7 ราตรี แล้วโปรดให้นายควายนำพระราชธิดาขึ้นมายังเมืองหริภุญชัย นายควายเป็นทูตไปทูลขอพระนางจามเทวีและอยู่ในกรุงละโว้นานถึง 1 ปี

การเดินทางมาครองเมืองหริภุญชัย

ครั้นได้ฤกษ์กำหนดเวลาเดินทาง พระนางจามเทวีก็ทูลลาพระสวามี และถวายบังคมลาพระชนกชนนีและพระประยูรราชวงศ์ ต่างก็ทรงพระโคกการรแสงร่าให้อาลัยซึ่งกันและกัน ครั้นค่อยคลายความโศกเศร้าแล้ว จึงประสิทธิ์ประสาทพรอวยชัยให้แล้วพระนางจามเทวีก็เสด็จลงสู่เรือพระที่นั่ง ให้เคลื่อนขบวนเรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไปล่วงหน้าก่อน แล้วเรือพระที่นั่งของพระนางจามเทวีจึงเคลื่อนลำตาม โดยทางชลมารควิธี*

* บางตำนานกล่าวว่าเป็นทางบก

0366
29 SEP 2006

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

431164

การเดินทางมาครองเมืองศรีอยุธยาตามคำทูลเชิญจากนครศรีอยุธยา นั้น ขณะ
 เดินทางพระนางจามเทวีได้ทรงพระครรภ์เป็นเวลา 3 เดือนแล้ว ขบวนเสด็จจาก
 กรุงละโว้สู่นครศรีอยุธยาใช้เวลาถึง 7 ปี ระหว่างการเดินทางทรงโปรดให้สร้างเมือง
 ต่างๆ ตามรายทางระหว่างละโว้และศรีอยุธยา¹ พระนางจามเทวีได้ทรงนำเอา
 พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมและความเจริญต่างๆ จากกรุงละโว้มาสู่ศรีอยุธยาด้วยเช่น
 กัน ตามตำนานมูลศาสนาได้กล่าวถึงขบวนของพระนางจามเทวีว่า เดินทางมาพร้อมกับ
 สิ่งที่พระราชบิดาทรงประทานให้ดังนี้

1. ช้าน้อยขอพระมหาเถรที่ตั้งทรงปฏิภมมีประมาณ 500 องค์
2. หมู่ปะขาวทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในเบญจศีล 500 คน
3. โฉมทิต 500 คน
4. หมู่ช่างสลัก 500 คน
5. ช่างแก้วแหวน 500 คน
6. พ่อเลี้ยง 500 คน
7. แม่เลี้ยง 500 คน
8. หมู่หมอโหรา 500 คน
9. หมอยา 500 คน
10. ช่างเงิน 500 คน
11. ช่างทอง 500 คน
12. ช่างเหล็ก 500 คน
13. ช่างเขียน 500 คน
14. หมู่ช่างทั้งหลายต่างๆ 500 คน
15. หมู่พ่อเวียงทั้งหลาย 500 คน"²

¹ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 90.

²ตำนานมูลศาสนา พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช
 สนิทวงศ์, กรุงเทพมหานคร, 17 ธันวาคม 2518, หน้า 129.

ตามระยะทางที่พระนางจามเทวีเสด็จพระราชดำเนินนี้ เป็นที่มาของหมู่บ้านและเมืองหลายแห่ง การเดินทางโดยทางเรือมากระทั่งถึงหาดแห่งหนึ่ง เรียกกันว่า หาดเชียงเรือหรือเชียงเงิน เมื่อถึงตำบลหนึ่ง พระนางโปรดให้หยุดเรือตากเสื้อผ้าและสิ่งของทั้งหลายซึ่งเปียกน้ำสถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านตากมาจนถึงทุกวันนี้ และเมื่อมาถึงอีกตำบลหนึ่ง เป็นที่บรรจบกันระหว่างแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง รัชพลทั้งหลายพากันง่วงเหงา จึงได้ชื่อว่าบ้านจามเหงา* ณ. บริเวณที่แห่งนี้พระนางจามเทวีได้โปรดให้สร้างพุทธสถาน มีพระพุทธรูปและพระพุทธสาวกให้คนทั้งหลายได้สักการบูชาตลอดกาลต่อมา

จากตำบลนั้น ขบวนเรือก็เคลื่อนต่อไปเรื่อยๆ ควณิกก็หยุด ควรไปก็ไป จนเวลาล่วงไปจึงมาถึงที่ตำบลแห่งหนึ่ง มีหน้าผาใหญ่ชะโงกลงมาเงื้อมเง้าเหมือนงูใจจะโอบคลุมแผ่นน้ำต่อนั้นให้อยู่ในร่มเงาของตน พอดีสาวใช้ที่ตามเสด็จคนหนึ่งเกิดเจ็บป่วยและสิ้นใจลง พระนางจึงสั่งให้ฝังศพแถวๆ นั้น ครั้นแล้วพระนางก็มีพระประสงค์ที่จะสร้างน้ำชำระพระเกศา มองหาที่ที่เหมาะสมใจสำหรับกรนั้นไม่เห็นมี จึงตั้งสัตยาธิษฐานขึ้นว่า "ข้าน้อยจามเทวีจักได้นำเอาพระศาสนาและราชประเพณีไปประดิษฐานยังแคว้นทริภุชชัยในครั้ง อดีลว่าจักเจริญรุ่งเรืองสมดังมโนระม่งหมายแล้ว ขอเทพดาเจ้าจงบันดาลให้มีน้ำไหลลงมาจากเงื้อมผานี้ให้ข้าน้อยได้สระสร่งสรีระในกาลบัดนี้เถิด" พอสิ้นคำอธิษฐาน น้ำก็หลั่งเป็นฝอยดุจบัวโปรยลงมาจากเงื้อมผาให้พระนางได้สร่งสนาน ณ. ที่นั้น ผาแห่งนี้ได้ชื่อว่า "ผานางอาบ" หรือ "แก่งนางอาบ" ต่อจากนั้นจึงได้เดินทางต่อไป ถึงตำบลหนึ่งมีผาดั่งเป็นกำแพงขวางน้ำกั้นหน้าไว้ ไม่สามารถเดินทางผ่านไปได้ พระนางจึงปรึกษากับรารภกับพี่เลี้ยงทั้งหลายว่า ถ้าไม่สามารถผ่านไปได้อีกจะเดินทางกลับ จึงให้คนไปสำรวจดูตามริมแม่น้ำ จึงได้พบช่องทางที่น้ำเลี้ยวพันหน้าผานั้นอ้อมไป พระนางจึงสั่งให้เคลื่อนเรือไป

*ชื่อจามเหงานั้น ภายหลังเรียกเพี้ยนไปเป็น "สาเงา" ซึ่งเป็นที่ตั้งของ
เขื่อนภูมิพลในปัจจุบัน

จนติดหน้าผา แล้วสั่งให้ช่างวาดรูปช่างแปรหน้าคั่นไว้ที่ผานั้น สถานที่แห่งนี้จึงได้ชื่อว่า "ผาแต้ม" นอกจากนั้นได้ผ่าน บ้านดอนเต่า บ้านโทรคาม พระนางทรงเห็นว่าสถานที่แห่งนี้งดงามมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเป็นระเบียบดูรื่นรมย์ยิ่งนัก เหมาะสำหรับเป็นที่พักผ่อนในยามที่เดินทางมาเหนื่อยๆ จึงโปรดให้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่งชื่อว่า "วิษาลีธิเจดีย์"* ต่อจากนั้นจึงเดินทางต่อจนกระทั่งมาถึงท่าเชียงทองหรือเมืองฮอด** จึงได้สั่งหยุดประทับเพื่อถามระยะทางจากชาวบ้าน เมืองฮอดนี้ห่างจากเมืองหริภุชชัยเป็นระยะทางหนึ่งโยชน์ จึงได้สั่งรับพลหยุดพักแรมที่นี้เพื่อรอฤกษ์ จึงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างที่ประทับแรมขึ้น อำมาตย์ราชบริพารจึงกราบทูลให้เสด็จฯ ทามงคสถาน^๓ ที่ซึ่งพระนางก็เห็นชอบด้วย จึงทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้พวกราชบริพารไปทำพิธีกรรมฐาน แล้วจึงยิงธนูไปทางทิศเหนือ ลูกธนูซึ่งยิงจากท่าเชียงทองไปตกลงที่ตั้งเจดีย์ละโว้ในปัจจุบันนี้ พระนางจึงทรงโปรดให้จัดสร้างพระอารามขึ้น ณ ที่แห่งนั้นตามคำทูลของพระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย และให้ก่อพระมหาเจดีย์ขึ้นที่ลูกธนูตก แล้วบรรจุพระบรมธาตุและสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญครบถ้วน และโปรดให้หล่อพระพุทธรูปเท่าพระองค์บรรจุพระบรมธาตุไว้ในพระอารามนั้น วัดที่พระนางจามเทวีโปรดให้สร้าง ณ ที่นี้คือ "วัดละมັถ" หรือ "วัดรมณเอยาราม" อยู่ห่างใต้เมืองลำพูนไปประมาณ 4 กิโลเมตร เมื่อสร้างพระอารามเสร็จแล้วจึงโปรดให้สร้างพระราชนิเวศน์ เรือนหลวง และบ้านเรือน ให้บรรดาข้าราชการบริพารอยู่พักอาศัยรอเวลาที่จะเข้าไปครองเมืองหริภุชชัย

* พระเจดีย์องค์นี้ตั้งอยู่ริมถนนสายเชียงใหม่-ฮอด เป็นเจดีย์ที่มีรูปร่างแปลกแห่งหนึ่ง

** ฮอดเป็นคำภาษาเหนือ มีความหมายว่า ถึง

การขึ้นครองราชสมบัติของพระนางจามเทวี

เมื่อขบวนเสด็จพระนางจามเทวีได้เสด็จมาพักประทับนอกเมืองหริภุญชัยแล้ว นายควายทูตพร้อมคณะจึงได้ล่องหน้าไปแจ้งข่าวให้แก่ท่านฤาษีวาสุเทพ พระฤาษีวาสุเทพ ทรงมีความโสมนัสเป็นอย่างยิ่งจึงให้จัดตกแต่งพลับพลาชัย ประดับด้วยธงทิว ดอกไม้สีต่างๆ ตูมตามตาข่าย แล้วป่าวร้องให้ชาวเมืองนำเครื่องสักการะบูชามาคอยต้อนรับเสด็จ พระนางจามเทวีเข้าไปยังในเมืองแล้วเชิญให้พระนางจามเทวีประทับบนกองสุวรรณอาสน์ แล้วพระฤาษีก็กระทำพิธีมุรธาภิเศกพระนางจามเทวีเหนือกองสุวรรณอาสน์นั้นด้วยเหตุนี้ จึงเรียกนานครนี้ว่า "หริภุญชัย" ซึ่งมีความหมายว่า "เหนือกองทองคำ"

หลังจากที่พระนางจามเทวีได้กระทำพิธีราชาภิเศกแล้ว นับแต่นั้นมา พระนางจามเทวีจึงได้ชื่อว่าเป็นปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย ในขณะที่ทรงครองราชสมบัติ ได้เป็นระยะเวลา 7 วัน พระนางจามเทวีได้ทรงประสูติพระราชโอรสเป็นฝาแฝด ทรงโปรดให้พระนามองค์โตว่า "มหันตยศกุมาร" และองค์เล็กนามว่า "อนันตยศ" เมืองหริภุญชัยในขณะนั้นเจริญรุ่งเรืองและประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข พระศาสนาได้แพร่ กระจายเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของคนทั่วไป

สืบค้นหาพระนางจามเทวี

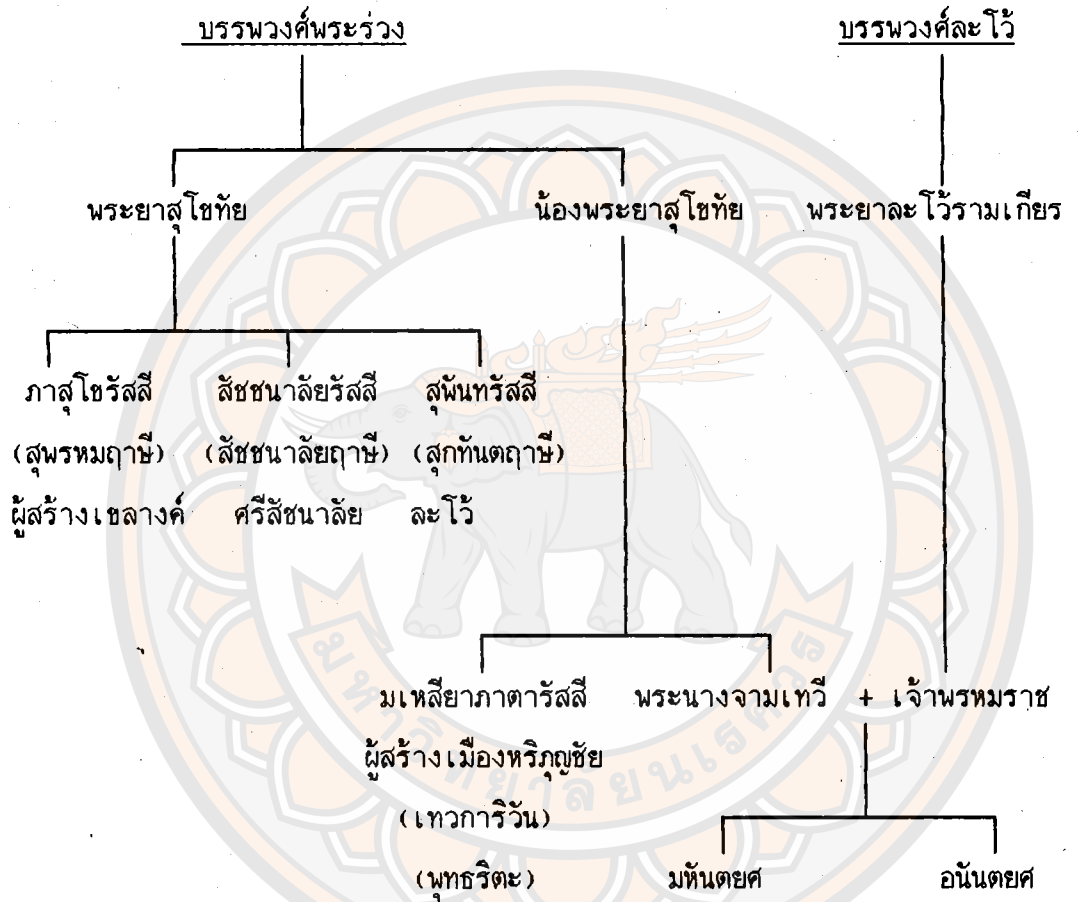
เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นและมีส่วนเกี่ยวข้องกับเมืองหริภุญชัยและพระนางจามเทวี นั้นมีมากมายหลายแห่งตำบลด้วยกัน ส่วนเรื่องราวจะดำเนินบทบาทขั้นตอนในรูปแบบใด ย่อมขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของผู้แต่ง ดังนั้นเนื้อความจึงเป็นไปในทางที่สอดคล้องและขัดแย้ง กันได้อยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม พระประวัติของพระนางจามเทวีนี้ ตามตำนานโดยทั่วไป กล่าวกันว่า ทรงเป็นพระราชธิดาของเจ้าผู้ครองนครลพบุรี หรือเมืองลพบุรีในปัจจุบันนี้ พระนางเป็นพระมเหสีของเจ้าผู้ครองประเทศรามัญ หรือเมืองรามซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองละโว้

สันนิษฐานว่าอาจจะ เป็นเมืองอิธยาก็ได้ แต่ต่อมาภายหลังพระยารามได้ทรงออกผนวช* แต่ก่อนที่พระนางจามเทวีจะเสด็จมายังนครทริภุชชัยนั้น ปรากฏว่าพระนางกำลังทรงครรภ์ ได้ 3 เดือน โดยได้เสด็จทางน้ำเรือพระที่นั่งทวนน้ำมาตามลำน้ำปิง เป็นเวลา 7 เดือน จึงบรรลุดังนครทริภุชชัย ได้ 7 วัน จึงประสูติพระราชโอรสฝาแฝด

* เรื่องราวความเป็นมาของพระนางจามเทวีนั้นมีทั้งลักษณะที่สอดคล้องและแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ

1. ตำนานลัชชณาลัยสมัยเทพสิงครองเมืองเชียงใหม่ กล่าวว่า พระนางจามเทวีนั้นมีเชื้อสายทางสุโขทัยคือเป็นราชธิดานองพระยาสุโขทัย และเป็นน้องของมเหสียาภาตา ซึ่งเป็นผู้สร้างเมืองทริภุชชัย
2. ตำนานไผ่มางกับปี่ กล่าวว่า พระนางจามเทวีทรงเป็นพระสนิสาของพระเจ้าละโว้รามเกียรติ์ โดยทรงเป็นมเหสีของเจ้าพรหมราชบุตรพระเจ้ารามเกียรติ์
3. ตำนานพื้นเมือง ซึ่งจารึกไว้ในสมุดไทยบางฉบับ กล่าวว่า พระนางจามเทวีเป็นชาวทริภุชชัยโดยกำเนิด พระเจ้ากรุงละโว้ทรงนำไปชুবเลี้ยงเป็นพระธิดาบุญธรรมจนเจริญพระชันษาและมีพระสวามีในที่สุด
4. ตำนานพระธาตุลำปาง กล่าวว่า พระฤาษีวาสุเทพและพระฤาษีสุกทันต์ได้ปรึกษากันสร้างเมืองทริภุชชัย แล้วเห็นพร้อมกันว่าผู้ชายจะครองเมืองทริภุชชัยได้ไม่นาน จึงได้ตกลงใจกันอัญเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้ให้มาครองเมืองทริภุชชัยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

สาแหรกโคตรจามเทวีวงศ์กับพระถาษี 4 ตนจากตำนานลัชชนาลัยเทียบกับตำนานไฟม้างกับปี

หมายเหตุ

ตำนานไฟม้างกับปี
"กุลบุตรชาวกัมโพชทั้ง 5"
บวชต้องอาบัติเลยสิกเป็นถาษี

อภิเชกสมรสกับธิดา(1) อภิเชกสมรสกับธิดา(2)

แห่งขุนหลวงวิรังคะ แห่งขุนหลวงวิรังคะ
สีบวงศ์ละพูน สีบวงศ์ละกอน

ที่มา: ศักดิ์ รัตราชัย ลานนา ล้านนาเป็นของใคร หน้า 127.

แต่จากการศึกษาข้อมูลเชิงเปรียบเทียบเรื่องราวของหลักฐานต่างๆ แล้วนั้น เมื่อนำมาวิเคราะห์แล้วนั้น เชื่อว่าพระนางจามเทวีนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางสายละโว้และทางสายพระร่วงหรืออาจจะเป็นนครชัยศรีไม่ทางใดก็ทางหนึ่งด้วย เช่นกัน* บ้านเมืองในสมัยโบราณนั้นมีระบบการปกครองแบบนครรัฐ แต่ละรัฐน้อยใหญ่ ต้องมีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิตหรือการแต่งงาน หรือมีฉันทน์กันรพุงซึ่งดีซึ่งเด่นกันเป็น ใหญ่เหนือกันและกัน นครชัยศรีกับนครละโว้มีการติดต่อซึ่งกันและกัน ย่อมมีความสัมพันธ์ หรือมีเหตุเกี่ยวข้องกัน ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง นั่นคือ เหตุการณ์ที่พระยากากวดีนครราชได้ ส่งพวกพราหมณ์มาทำนุบำรุงนครละโว้ ซึ่งสมัยนั้นพระเจ้าจักรวดีครองเมืองอยู่ ทรงมี ราชธิดาองค์หนึ่งชื่อ "จามเทวี"

* ในการศึกษาค้นคว้าเรื่อง "ทวารวดีอยู่ที่ไหน" ของอาจารย์มานิต วัลลิโภดม ที่น่าสนใจจากการค้นตำนานเก่าดังนี้

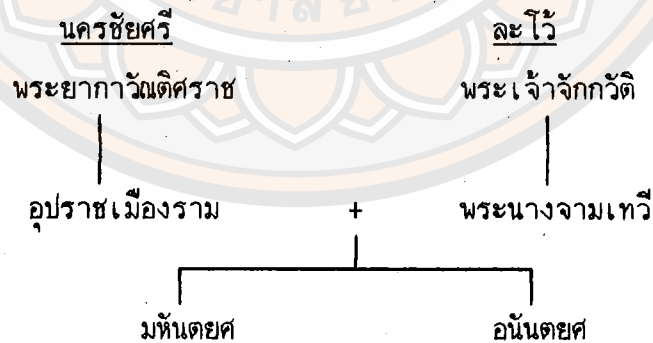
- พ.ศ. 1192 พระยากากวดีนครราช ได้ขับพวกพราหมณ์ไปอยู่ที่เมืองละโว้ ตรงกับพระยากากวดีนครราชผู้เป็นโอรสได้เถลิงสิริราชสมบัติแล้วนครชัยศรีสืบต่อมา ข้าพเจ้า ได้คำนวณไว้แล้วว่า พระนางจามเทวีประสูติเมื่อ พ.ศ. 1166 ย่อมมีพระชันษาได้ 26 ปีบริบูรณ์ใน พ.ศ. 1192 แล้วนครชัยศรีกับนครละโว้อยู่คนละฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

- พ.ศ. 1199 พระยากากวดีนครราชให้ก่อพระเจดีย์รอบลูกโทษอันดวง พระธาตุเจ้านั้นแล

และได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีสมัยประทับในละโว้เชิงปริศนาว่า "พระยาศรีวิสุทธิพรหมสร้างนครชัยศรีขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1133 เทียบอายุรัชกาลของ พระยาจักรีดำแล้ว ยุติว่าเป็นกษัตริย์พระองค์เดียวกัน และเมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว พระยากากวดีนครราชผู้เป็นโอรสได้เถลิงสิริราชสมบัติแล้วนครชัยศรีสืบต่อมา ข้าพเจ้า ได้คำนวณไว้แล้วว่า พระนางจามเทวีประสูติเมื่อ พ.ศ. 1166 ย่อมมีพระชันษาได้ 26 ปีบริบูรณ์ใน พ.ศ. 1192 แล้วนครชัยศรีกับนครละโว้อยู่คนละฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โยจะไม่ร่วมเป็นสุวรรณภูมิเดียวกัน โดยเฉพาะการเสกสมรสกันระหว่างราชบุตรองค์ องค์โตของพระยากากวดีนครราชกับพระนางจามเทวีราชธิดาของพระยาจักรีดำแห่งกรุงละโว้"

ตามตำนาน โบราณบอกเล่าถึงฐานะของสวามีพระนางจามเทวีเป็นเพียงอุปราชเท่านั้น ตำนานมุขสาสนากล่าวว่า "ส่วนพระสวามีของพระนางจามเทวีนั้นเล่า พระราชบิดาก็ทรงแต่งตั้งให้เป็นอุปราช และให้ไปกินเมืองราม" ซึ่งรามนครนี้ได้เคยมีการตั้งข้อสงสัยกันว่าน่าจะเป็นเมืองอโยธยา ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า พระนางจามเทวี เป็นแม่เหล็พระยาเทศรามัญนคร" ซึ่งนักวิชาการที่ใช้ชินกาลมาลีปกรณ์เป็นหลักจะลงความเห็น ว่า พระนางจามเทวีนั้นมีเชื้อสายมอญ ส่วนตำนานจามเทวีวงศ์ไม่ได้ระบุว่าฐานะเป็นอย่างไรเพียงแต่กล่าวว่า "พระสวามีมีศรัทธาบวชเป็นบรรพชิต" เมื่อวิเคราะห์ตามเหตุผลแล้วจะเห็นว่า ในตำนานมุขสาสนานี้มีข้อความที่ละเอียดกว่าตำนานเล่มอื่นๆ โดยกล่าวว่าเมื่อพระเจ้ากรุงละโว้กับพระนางจามเทวีทรงปรึกษากองพระทัยรับคำทูลเชิญของชาวทริภุชชัยแล้ว จึงได้ใช้ให้อำมาตย์ไปทูลเชิญพระอุปราชจากเมืองรามนครมาร่วมรับรู้ด้วยอีกผู้หนึ่ง อย่างไรก็ตาม กรุงนครชัยศรีกับกรุงละโว้น่าจะมีความสัมพันธ์กันทางอภิเษกสมรส คือพระอุปราชผู้เป็นพระสวามีของพระนางจามเทวีนั้นเป็น โอรสองค์โตองค์หนึ่งของพระยาแก้วเตศราชแห่งนครชัยศรี³

ความสัมพันธ์ระหว่างนครชัยศรีกับนครละโว้

³ กฤษณา เกษมศิลป์ 2400 ปีในแหลมทอง หน้า 350-352.

จะเห็นได้ว่าในยุคสมัยของทริภุชชัยนั้น การติดต่อกันระหว่างรัฐน้อยใหญ่ต้องมีมานานแล้ว เพราะมีเช่นนั้นพระเจ้ากรุงละโว้คงมียอมให้ราชธิดาเดินทางมายังนครทริภุชชัยโดยง่ายตายเช่นนี้ จะต้องมีการให้ความช่วยเหลือกันระหว่างรัฐน้อยใหญ่ต่างๆ ในสมัยนั้นทั้งทางเศรษฐกิจและด้านวิชาการสาขาต่างๆ ดังจะเห็นได้จากการติดต่อกันระหว่างนครละโว้และนครทริภุชชัยในขบวนเสด็จของพระนางจามเทวีซึ่งได้มีการนำเอาพุทธศาสนา มาเผยแพร่ในภาคเหนือตอนบน รวมทั้งความมั่งคั่งสมบูรณ์มาสู่นครทริภุชชัยด้วยเช่นกัน เพราะนับแต่นั้นเป็นต้นมาชื่อ "นครทริภุชชัย" จะต้องควบคู่ไปพร้อมกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและความมั่งคั่งสมบูรณ์นับแต่นั้นมา

การเดินทางมาสู่นครทริภุชชัยของพระนางจามเทวีนั้น จะต้องเดินทางผ่านบ้านเมืองต่างๆ มากมายดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น การเดินทางของพระนางจามเทวีนั้น ปราศจากการคุกคามหรือการต่อต้านจากชนพื้นเมืองเหล่านั้นทั้งหมดทั้งสิ้น ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของอำนาจของกรุงละโว้ที่แผ่ขยายขึ้นมาสู่บริเวณเหล่านั้น หรือมิเช่นนั้นกรุงละโว้หรือพระนางจามเทวีจะต้องมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดต่อเมืองเหล่านั้นทางสายโลหิต หรือการแต่งงาน เพราะไม่เช่นนั้นพระนางจามเทวีจะต้องไม่สามารถเสด็จผ่านบ้านเมืองเหล่านั้นมาอย่างสะดวกง่ายดายเช่นนี้

บทที่ 3

ทริภุชชัยสมัยพระนางจามเทวี

เมืองทริภุชชัยที่สร้างขึ้นในตอนต้นศตวรรษที่ 13 นับว่าเป็นการขยายตัวของวัฒนธรรมละโว้มาสู่เมืองทางภาคเหนือตอนบน เข้าใจว่าเมืองทริภุชชัยจะเป็นเมืองเหนือสุดที่รับเอาวัฒนธรรมของละโว้ และเมืองทริภุชชัยคงเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดีซึ่งมีเมืองละโว้เป็นศูนย์กลาง¹

หลังจากที่พระนางจามเทวีได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว เป็นเวลา 7 วัน พระนางจามเทวีได้ประสูติพระราชโอรสฝาแฝด นามว่า มหันตยศและอนันตยศ (อินทวร) ในสมัยพระนางจามเทวีนครทริภุชชัยมีความเจริญรุ่งเรือง ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข โดยถ้วนหน้ากัน บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร ประชากรราษฎรก็มีฐานะดีไม่เดือดร้อนหรือเกิดข้าวยากหมากแพงแต่ประการใด พระนางจามเทวีได้ทรงสร้างพระอารามขึ้นมากมายหลายแห่งและพระสงฆ์ที่ติดตามมาด้วยนั้นก็ออกทำการเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างขวางออกไปในแคว้นแคว้นนครทริภุชชัย นับว่าพระนางจามเทวีทรงมีส่วนในการนำพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ในผืนแผ่นดินซึ่งในกาลต่อมาได้รับการขนานนามว่า "อาณาจักรลานนาไทย" พระนางจามเทวีได้ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม ทำนุบำรุงบ้านเมืองและพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองแผ่ไพศาลออกไป และในรัชสมัยของพระนางจามเทวีทรงได้ช้างเผือกคู่บารมีมาจากเชิงดอยอ่างสลุง เชียงดาว โดยช้างนั้นเดินทางเข้ามายังเมืองทริภุชชัยเอง นับว่าเป็นการแปลกประหลาดเป็นอย่างมาก ช้างเผือกคู่พระบารมีของพระนางจามเทวีนี้ปรากฏว่า คือ ช้างที่ทางภาคเหนือเรียกว่า "ช้างผู้ก้ำาเขียว" เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จสวรรคตไปแล้วและพระยาช้างก็ล้มไปแล้ว ได้โปรดให้นำเอางาช้างฝังรวมไว้ในพระสถูปเจดีย์ที่วัดกู่กุดหรือวัดจามเทวีด้วยกันจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ในสมัยที่พระนางจามเทวีมาครองเมืองทริภุชชัยนั้นทรงมีพระชนมายุไม่มากนักและทรงมีพระสิริโฉมงดงามยิ่งนัก จึงได้ปรากฏว่ามีเจ้าเมืองมีลักษณะได้ส่งทูตมาสู่ขอพระนาง

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า 14.

ไปอภิเษกสมรสด้วย แต่พระนางจามเทวีทรงปฏิเสธจึงทำให้ขุนวิลังคะ* เกิดความไม่พอใจ และได้ประกาศทำศึกสงครามกับเมืองหริภุญชัย แต่เนื่องจากเมืองหริภุญชัยได้รับความช่วยเหลือจากอาณาจักรใหญ่เมืองแม่ นั่นคือ กรุงละโว้ ในที่สุดฝ่ายขุนวิลังคะจึงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในสงครามครั้งนั้นและยอมสวามิภักดิ์ต่อเมืองหริภุญชัย**

*"ขุนวิลังคะ" คือเจ้าเมืองมิลักชะ กล่าวกันว่า เมืองนี้ตั้งอยู่บริเวณเชิงดอยคำ ทางตอนใต้ของดอยสุเทพ สันนิษฐานว่าคงเป็นพวกละว้าซึ่งเป็นชนพื้นเมืองและเป็นเจ้าของดินแดนในภาคเหนือ

** เกิดตำนานพื้นเมืองเล่าไว้ว่า เมื่อพวกมิลักชะมาลู่ขอพระนางจามเทวีนั้น พระนางเกรงว่าจะพ่ายแพ้แก่ขุนวิลังคะ จึงทำกลอุบายขอผิดผ่อนไว้เป็นเวลา 3-5 วัน เมื่อทูตรอคำตอบครบตามกำหนด พระนางก็ตอบว่า ขอให้ขุนวิลังคะเสี่ยงขว้างเสน่าโดยให้ขุนวิลังคะพ่วงเสน่าไปตกที่เมืองหริภุญชัย หากขุนวิลังคะทำได้จะทรงยอมอภิเษกสมรสด้วย ข้างฝ่ายขุนวิลังคะทราบดังนั้นก็ตีพระทัย เนื่องจากทรงชำนาญในการพ่วงเสน่าจึงรับปากและกระทำตาม ปรากฏว่า เสน่าที่ขุนวิลังคะพ่วงมานั้นตกห่างจากกำแพงเมืองหริภุญชัยไม่ถึงเส้น พระนางจามเทวีตกพระทัยมากเพราะเกรงว่าจะต้องตกเป็นเมเหลสีของขุนวิลังคะซึ่งเป็นคนป่า จึงได้ปรึกษากับขุนนางอำมาตย์ทั้งหลายว่าควรจะทำประการใด ขุนนางผู้ชาญฉลาดผู้หนึ่งก็กราบบังคมทูลว่า ควรทำคุณไสยให้ขุนวิลังคะเสื่อมอำนาจลง คือ ให้พระนางจามเทวีเอาฉลององค์ขึ้นในให้พนักงานเย็บเป็นพระมาลาสั่งไปถวายเป็นของขวัญแก่ขุนวิลังคะสวมใส่ในเวลาที่จะพ่วงเสน่า ซึ่งอาจเกิดอาถรรพ์ทำให้เสน่าไม่ตกถึงเมืองหริภุญชัยได้ พระนางจามเทวีก็ทรงกระทำตามนั้น ข้างฝ่ายขุนวิลังคะไม่แจ้งในกลอุบายเข้าพระทัยว่าเกิดจากน้ำใสใจจริงของพระนางจามเทวี โดยไม่สำนึกในชาติตระกูลแล้วฝ่าฝืนขอตนเองก็สวมมาลาที่พระนางประทานให้แล้วเสี่ยงสล้อธิษฐานพ่วงเสน่าไปเต็มกำลัง แต่ปรากฏว่า เสน่าพ่วงตกลงยังแค่เชิงเขานั้นเอง บริเวณนั้นจึงมีชื่อเรียกว่า "หนองเสน่า" อยู่ทางทิศใต้ดอยสุเทพ ขุนวิลังคะจึงทราบว่าตนต้องอุบายของพระนางจามเทวีเสียแล้ว ก็มีความเสียพระทัยถึงกับล้มป่วยและสิ้นพระชนม์ในเวลาต่อมา ก่อนที่จะสิ้นพระชนม์นั้นขุนวิลังคะได้สั่งให้ข้าราชการบริวารให้นำพระศพของพระองค์ไปฝังไว้บนยอดดอยสุ่งให้มองเห็นนครหริภุญชัยตลอดเวลา

ในตำนานมูลศาสนา ตำนานจามเทวีวงศ์และพงศาวดารโยนกได้กล่าวถึงการทำศึกสงครามในครั้งนั้นว่า เมื่อพวกมลิच्छะยกกองทัพมา เจ้ามหันตยศและเจ้าอนันตยศก็ทรงช้างพลายคู่พระบารมีพร้อมไพร่พลออกศึก ช้างคู่บารมีนี้มีฤทธิ์ฤทธิ์มาก มีเปลวไฟพวยพุ่งออกจากงาทั้งสองข้าง เมื่อพระกุมารขับช้างไปไหน พวกไพร่พลโยธาชาวมลิच्छะก็แตกตื่นหลบหนี บ้างก็ถูกช้างและไพร่พลของสองกุมารเหยียบและฆ่าตายเป็นอันมาก ทั้งอาวุธข้าวของ เกลือรถลาดท้าวสนามรบและในที่สุดเมื่อพวกมลิच्छะเห็นว่าไม่สามารถจะต่อสู้ต่อไปได้อีก จึงยอมทำสัมพันธไมตรีด้วยโดยยอมยกพระราชธิดาให้แก่สองพระกุมาร และในกาลต่อมาพระนางจามเทวีได้จัดให้มีการอภิเษกสมรสพระราชธิดาฝาแฝดกับพระราชโอรสแฝดของพระนาง ซึ่งนับว่าเป็นการเชื่อมโยงอำนาจทางการเมืองอย่างหนึ่ง ในสมัยของพระนางจามเทวีกับชาวพื้นเมือง ในครั้งนั้นความสัมพันธ์ของทั้งสองเมืองจึงเป็นไปในทางที่ดี ประชากรมีการติดต่อกันอย่างใกล้ชิด

พระนางจามเทวีได้ปกครองเมืองหริภุญชัยอยู่หลายปี ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า พระนางจามเทวีครองราชสมบัติเป็นเวลา ๘๒ ปี และเมื่อพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา ก็ถึงแก่สวรรคต พระอัฐิธาตุของพระนางนั้นพระราชโอรสทั้งสองพระองค์ได้จัดการปลงพระศพแล้วก่อพระเจดีย์ขึ้นในด้านทิศตะวันตกตัวเมืองให้ชื่อว่า "สุวรรณเจดีย์โกฏ์เจดีย์" ในวัดจามเทวีหรือวัดกู่กุด

เมื่อครั้งที่เสร็จศึกสงครามกับชนวิลังคะแล้ว พระนางจามเทวีทรงโปรดให้พระเจ้ามหันตยศครอบครองเมืองหริภุญชัยและแต่งตั้งให้เจ้าอนันตยศดำรงตำแหน่งอุปราชในการจัดพิธีอภิเษกเจ้ามหันตยศเป็นเจ้าพระยาผู้ครองนครในครั้งนั้น เจ้าอนันตยศผู้นองเกิดความปรารถนาที่จะเป็นเจ้าผู้ครองนครเช่นกัน ดังนั้นหลังจากที่นครหริภุญชัยมีความเจริญมั่นคงเป็นปึกแผ่นแล้ว จึงได้ทำการขยายอำนาจออกไปโดยการสร้างเมืองเขลางค์ขึ้นที่บริเวณราบลุ่มแม่น้ำวัง พระนางจามเทวีได้โปรดให้เจ้าอนันตยศไปครองเมืองเขลางค์นับแต่นั้นเป็นต้นมา

ในการจัดสร้างเมืองเขลางค์นครขึ้นมานั้นนับว่าเป็นการขยายพระราชอำนาจของเมืองหริภุญชัยได้สำเร็จประการหนึ่งในสมัยพระนางจามเทวี เมืองเขลางค์นครหรือเมืองลำปางนั้น ในตำนานเมืองลำปางได้ระบุว่า เป็นเมืองที่มีอยู่มาก่อนที่เจ้าอนันตยศจะเข้า

มาปกครองแล้ว กล่าวคือ มีกษัตริย์องค์หนึ่งระบุนามว่า "พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช"
ได้โปรดให้นำเอาพระธาตุไปประดิษฐานที่ลัมภักปณะนครหรือเมืองลำปางโบราณ* ต่อมา
"พระยาจันทรเทวราช" กษัตริย์แห่งเมืองสุวรรณภูมิทรงทราบว่า พระธาตุเจดีย์ที่
พระยาศรีธรรมมาโคกราชให้สร้างนั้นได้หักปรักพังลงไป จึงเสด็จไปเพื่อนำเอา
พระบรมธาตุไปยังสุวรรณภูมิแต่การกระทำดังกล่าวไม่สำเร็จ จึงได้ทรงปฏิสังขรณ์
พระมหาธาตุชั้นที่ลำปางนั้น และเมืองเขลางค์ก็ยังมีมาจนกระทั่งพระเจ้าอนันตยศไป
ครองเมือง ส่วนพระนางจามเทวีนั้นก็เสด็จแปรพระราชฐานประทับที่เมืองทริภุชชัยบ้าง
เมืองเขลางค์บ้างจนกระทั่งสิ้นพระชนม์*** ส่วนพระโอรสทั้งสองพระองค์ก็มีรัชทายาท
ปกครองทั้งที่ทริภุชชัยและเขลางค์มาโดยลำดับ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ทริภุชชัย

*ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังในเขตจังหวัดลำปาง อันเป็นที่ตั้งของเมืองเขลางค์
ซึ่งมีกล่าวไว้ในตำนานพงศาวดารว่า มีเมืองโบราณอยู่หลายเมือง แต่เมืองที่มีร่องรอยให้
เห็นว่ามีความเก่าแก่ มีอยู่เพียง 2 แห่ง คือ เมืองโบราณที่วัดพระธาตุลำปางหลวงแห่งหนึ่ง
เป็นรูปสี่เหลี่ยมมีกำแพงดินล้อมรอบ 3 ชั้น ในตำนานพระธาตุลำปางหลวงเรียกชื่อว่า
"เมืองลัมภักปณะ" ชาวลำปางเชื่อว่าเมืองนี้คือเมืองลำปางเก่า

***ในครั้งนั้นพระนางจามเทวีได้ทรงประทับตามคำทูลขอของพระราชโอรสองค์เล็ก
เป็นเวลา 6 ปี โดยทรงแปรพระราชฐานประทับอยู่ในเมืองเขลางค์เป็นเวลา 3 ปี และ
ประทับอยู่ต่อตามคำทูลขอร้องของเจ้าอนันตยศต่ออีก 3 ปี โดยช่วง 3 ปีหลังนั้นพระนาง
ได้ประทับอยู่ในเมืองอาลัมพางค์ซึ่งเป็นเมืองที่เจ้าอนันตยศได้สร้างขึ้นเพื่อถวายแก่พระนาง
จามเทวีโดยเจเนาะ เพราะปรากฏว่าภายหลังจากที่พระนางจามเทวีได้เสด็จสวรรคตแล้ว
เมืองอาลัมพางค์นี้ไม่ปรากฏว่าได้มีผู้ใดมาพำนักอีกเลย และในกาลต่อมาเมืองอาลัมพางค์นี้
ได้กลายเป็นศาสนสถาน หลังจากที่พระนางประทับในเมืองเขลางค์เป็นระยะเวลา 6 ปี
พระนางจามเทวีได้เดินทางกลับทริภุชชัย โดยในครั้งนั้นพระนางจามเทวีทรงมีพระอาการประชวร
ภายหลังที่พระนางจามเทวีทรงประทับอยู่ในเมืองทริภุชชัยเป็นเวลา 2 เดือน
พระนางจามเทวีจึงเสด็จสวรรคตเมื่อพระชนมายุได้ 92 พรรษา

พระเจ้าอนันตยศได้ปกครองเมืองหริภุญชัยจนกระทั่งพระชนมายุได้ 70 พรรษา ก็เสด็จสวรรคตและมีรัชทายาทปกครองสืบต่อมา จึงถือได้ว่าพระเจ้าอนันตยศเป็นต้นตระกูล ณ ลำพูน ส่วนเจ้าอนันตยศนั้นครองเมืองเขลางค์สิบจนสวรรคต พวกอำมาตย์ราชบริพารได้ทำการถวายพระเพลิงพระศพแล้วนำพระอัฐิมารรจไว้ ณ ป่ามาลุลีวันทางทิศอีสานของเมืองหริภุญชัย เจ้าอนันตยศมีรัชทายาทสืบต่อมาและเป็นต้นตระกูล ณ ลำปาง

เมืองหริภุญชัยนั้น ได้มีกษัตริย์เชื้อวงศ์ของพระนางจามเทวีปกครองสืบต่อกันมาอีกหลายพระองค์ ในระยะนี้ในตำนานหรือประวัติศาสตร์ไม่ได้กล่าวไว้โดยละเอียดมากนักกล่าวอย่างละเอียดในสมัยของพระยาชัยบา ซึ่งเป็นองค์สุดท้ายที่ครองเมืองหริภุญชัยก่อนที่จะถูกกองทัพอันเกรียงไกรของพระยาเม็งรายตีแตกในที่สุด

สภาพบ้านเมืองทางภูมิศาสตร์

จากเรื่องราวที่ได้จากหลักฐานทางเอกสารที่กล่าวมาแล้ว ย่อมบ่งชี้ชัดว่าให้เห็นว่า หริภุญชัยไม่ใช่เป็นแต่เมืองเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นชื่อของแคว้นที่มีขอบเขตกว้างนอกเหนือไปจากตัวเมืองอีกด้วย ยังหมายถึงกลุ่มของเมืองในแคว้นหริภุญชัยที่มีกล่าวไว้ในตำนานมีเพียงแต่เมืองเขลางค์นครเท่านั้น แต่จากการศึกษาของนักโบราณคดีได้ค้นพบว่า ขอบเขตและกลุ่มเมืองหริภุญชัยยังมีอีกหลายเมืองที่สร้างในสมัยพระนางจามเทวี เช่น เวียงมโน เวียงท่ากาน และเมืองที่สร้างก่อนสมัยพระนางจามเทวีจะเสด็จมาถึงเมืองหริภุญชัย คือ เวียงเกาะ

แคว้นหริภุญชัยประกอบด้วยกลุ่มเมืองที่กระจุกกระจายอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ในเขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน และบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอเกาะคาจังหวัดลำปาง โดยมีจังหวัดลำพูนเป็นศูนย์กลาง² ในที่

² ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. "แคว้นหริภุญไชย" โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา. หน้า

ราบลุ่มเชียงใหม่ นั้น บรรดาเมืองสมัยทริภุชชัยกระจายกันอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน อำเภอจอมทอง อำเภอสันป่าตอง และอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ตามตำแหน่งทางภูมิศาสตร์อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 18 องศา 30 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 98 องศา 50 ลิปดาตะวันออก กับเส้นแวงที่ 99 องศา 65 ลิปดาตะวันออก อาจกล่าวได้ว่า บริเวณดังกล่าวนี้อยู่ตอนใต้สุดของที่ราบลุ่มเชียงใหม่ เป็นบริเวณที่อยู่ต่ำกว่าบริเวณอื่น มีที่ราบทำการเพาะปลูกได้ถึง 2 ครั้งต่อปี ตอนกลางของที่ราบลุ่มนี้โดยเฉลี่ยอยู่ในระดับ 288-290 เมตร จากระดับน้ำทะเล ในสมัยที่ทริภุชชัยยังเจริญอยู่นั้น บริเวณดังกล่าวคงเป็นที่ลุ่มต่ำชื้นแฉะ และเป็นหนองน้ำเป็นส่วนมาก ตัวเมืองตั้งอยู่ในบริเวณสูงชันมาคงอยู่ระหว่างระดับ 290-300 เมตรจากระดับน้ำทะเล เป็นเมืองขนาดเล็กเมื่อเทียบกับเมืองโบราณสมัยลานนา ซึ่งอยู่ระยะห่างกันราว 7-8 กิโลเมตร แต่ละเมืองอยู่ใกล้กับลำน้ำที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อถึงกันได้

เมืองทริภุชชัยนั้นแม้ว่าจะมีขนาดของตัวเมืองเล็ก แต่ว่าสภาพแวดล้อมที่แสดงให้เห็นว่าเป็นเมืองใหญ่และสำคัญ คือ รอบๆบริเวณออกไปในรัศมี 1 กิโลเมตร มีวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนมากมาย วัดเหล่านี้มีร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่แสดงให้เห็นว่ามีมาแต่สมัยทริภุชชัยทั้งสิ้น ได้แก่ วัดมหาวัน วัดจามเทวี ทางด้านทิศตะวันตก วัดร้างที่บริเวณศาลเจ้าอินต๊ะ วัดต้นแก้ว วัดพระยืน วัดช่างฆ้อง ทางด้านทิศตะวันออก วัดประตูลี้ วัดทุ่งกุ๊วร้าง ทางด้านใต้ และวัดพระคงธานี วัดร้างที่ศาลเจ้าหัวหมด ทางด้านเหนือ ห่างจากเขตวัดรอบเมืองเหล่านี้ออกไปเป็นที่ราบลุ่มซึ่งบางแห่งใช้เป็นที่ทำการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงประชากรได้เป็นอย่างดี และตามลำน้ำแม่กวงไปทางด้านใต้ก็มีร่องรอยวัดร้างหลายแห่ง แต่ที่เหลืออยู่ให้เห็นอยู่อย่างชัดเจน คือวัดละมັถหรือวัดรมณียราม เป็นต้น

สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมสมัยพระนางจามเทวี

การเสด็จมาครองเมืองทริภุชชัยของพระนางจามเทวี ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสังคมและวัฒนธรรม (Social-cultural Change) ขึ้นแก่บ้านเมืองในที่ราบลุ่มเชียงใหม่ เพราะพระนางจามเทวีไม่ได้เสด็จมาเพียงลำพังพระองค์เดียว แต่พระนางได้นำเอาคณะสงฆ์ นักปราชญ์ราชบัณฑิต ช่างศิลปะและนักวิชาการขึ้นมาด้วยเป็นจำนวนมาก

จึงทำให้เป็นมูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมชั้นใน
แคว้นทริภุชชัย

ในพงศาวดารโยนกได้ระบุว่า พระนางจามเทวีทรงมีพระปรีชาสามารถยิ่งใน
การปกครองบ้านเมืองให้อยู่ในความสงบสุข ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความมั่งคั่งบริบูรณ์ทาง
ด้านเศรษฐกิจ ทำให้เมืองทริภุชชัยอยู่ควบคู่กับความเจริญมั่งคั่งมาตลอดรัชสมัยของ
พระนางจามเทวีและในสมัยต่อมา

กลุ่มชนในการปกครองของพระนางจามเทวีนั้น ประกอบไปด้วยชนหลายกลุ่ม
ด้วยกัน รวมทั้งกลุ่มชนที่อพยพมาพร้อมกับพระนางซึ่งเป็นผู้ชำนาญการในสาขาต่างๆ
ความรู้ในวิทยาการด้านต่างๆ ทำให้เกิดกลุ่มผู้ชำนาญงานด้านต่างๆขึ้น
(Specialization) และภายในเมืองทริภุชชัยเองก็มีคนหลายเผ่าพันธุ์อยู่รวมกัน โดยที่
พระนางได้จัดแบ่งกลุ่มบ้านเรือนตั้ง เช่นมีกล่าวในตำนานมูลศาสนาว่า

"...พระนางจามเทวีทรงจัดตั้งให้บุคคลทั้งหลายให้อยู่เป็นพวกเป็นหมู่ เป็นต้นว่า
บุคคลที่มาจากเมืองละโว้นั้น พระนางทรงจัดให้เขาอยู่รวมกันในที่แห่งเดียวกันในทิศอีสาน
แห่งเมืองทริภุชชัย ส่วนชาวมลลียงครานั้น พระนางให้เขาอยู่หนบัจฉิม ชาวนครนั้น
พระนางให้เขาอยู่ใต้ คนทั้งหลายที่เป็นเชื้อชาติมาแต่เมืองที่คนทั้งหลายเกิดในสังเสทชะ
คือ เกิดในรอยเท้าสัตว์พระนางให้เขาอยู่ในเวียงทริภุชชัยนั้นแล เมืองทริภุชชัยนี้เป็นที่
อุดมสมบูรณ์ไปด้วยหมู่ชาวเจ้าและสงฆ์ พร้อมด้วยหมั่นกปราษฎ์และอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย
ที่มีศรัทธา ย่อมเที่ยวให้ทานและรักษาศีลภาวนาเป็นอันมาก และเป็นที่สนุกสนานเสมอ
ด้วยเมืองสวรรค์แท้ไซ้"^๓

ในระยะต่อมาได้มีชนชาวเผ่าอื่นเข้ามาปะปนด้วย คือ พวกละว้าหรือลัวะ ดังจะ
เห็นได้จากเรื่องราวเกี่ยวกับชนวิลังคะ แต่พระนางจามเทวีสามารถปกครองประชาราษฎร์
ให้มีความสมัครสมานสามัคคีกันได้ - สิ่งที่ทำให้ประชาชนที่มีหลายกลุ่มและต่างเผ่าพันธุ์อยู่รวม
กันได้อย่างสงบสุขก็คือ

^๓ มูลศาสนา. หน้า 166-167.

1. การนับถือพระพุทธศาสนา พระนางจามเทวีทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เผยแพร่ให้ประชาชนเคารพนับถือ สร้างบำรุงวัดวาอารามและประกอบ การบำเพ็ญกุศลทานในทางศาสนาและเมื่อประชาชนนับถือศาสนาเดียวกันแล้วความรังเกียจ และความขัดแย้งกันอันเนื่องมาจากความแตกต่างในด้านผิวพรรณ ถิ่นฐานและความรู้ก็ ลดลงไปด้วย

2. การแต่งงานปะปนกัน (Intermarriage) เป็นผลเนื่องมาจาก คนที่เผ่าพันธุ์เหล่านั้น นับถือศาสนาอันเดียวกันเป็นสำคัญ นอกจากนั้นทางฝ่ายกษัตริย์เอง ก็ทรงกระทำเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นได้จากการอภิเษกสมรสระหว่างพระโอรสของ พระนางจามเทวีกับพระธิดาของขุนวิลังคะ

สมัยของพระนางจามเทวี เป็นระยะเวลาแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง มีการ ขยายบ้านเมืองข้ามเทือกเขาขุนตาลไปยังที่ราบลุ่มน้ำวังในเขตจังหวัดลำปาง โดยสร้าง เมืองเชลียงค์ให้เจ้าอนันตยศพระโอรสองค์เล็กเป็นผู้ครอง

นอกจากนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการปกครอง กล่าวคือ มีสถาบันกษัตริย์ และลักษณะการปกครองเป็นแบบในทางภาคกลางซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย นั่นคือ เปลี่ยนจากสังคมแบบเผ่า (Tribal Society) มาเป็นสังคมแบบสังคมเมือง (Urban Society) เกิดมีชนชั้นการปกครองและกษัตริย์

ด้านการศาสนา

บ้านเมืองสมัยพระนางจามเทวี ปรากฏว่าบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข พลเมือง หนาแน่นมีหมู่บ้านถึง 7,000 หมู่บ้านๆ ที่กล่าวถึงนี้ คือ หมู่บ้านใหญ่ๆ ส่วนหมู่บ้านเล็กๆ นั้นมากมายเหลือที่จะคณานับ ประชาชนนับถือเพียงศาสนาเดียวคือ พระพุทธศาสนา ประชาชนส่วนใหญ่มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงได้ร่วมกันสร้างวัดวาอาราม ปรากฏ เป็นหลักฐานในตำนานในสมัยพระนางจามเทวีนั้นมีการสร้างวัดถึง 2,000 แห่ง พระนางจามเทวีได้ทรงสร้างพระอารามหลวงประจำเมือง 5 แห่งคือ

1. อรัญกรรมมหาการาม ในด้านป่าจิตทิศ สร้างพระวิหารถวายไว้ เป็นที่อยู่ของสงฆ์

2. มาลวาราม ทางด้านบูรพาทิศ เพื่อถวายแด่พระสงฆ์ผู้มาจากจาตุรทิศ
3. อาพัทธาราม หรือวัดพระคงฤๅษี ถวายแด่พระภิกษุผู้มาจากลังการาม
4. มหาวนาราม หรือ วัดมหาวัน ด้านประจิมทิศ สร้างพระวิหารและ

พระพุทธรูปถวายไว้สำหรับพระสงฆ์จำพรรษา

5. มหาวิदारาม หรือ วัดประตูลี้ ด้านทักษิณสร้างพระวิหารและพระพุทธรูปไว้เช่นเดียวกันทั้ง 5 พระอาราม

พระอารามทั้ง 5 นี้เป็นพระอารามหลวง กว้างขวางใหญ่โตมาก และเป็นที่ยังบรรจุนครพิมายชนิดต่างๆ อันลือเลื่องของนครทริภุชชัย หรือ เมืองลำพูน เช่น พระรอด พระคง พระเลี่ยม พระลือ พระลม พระเปิด พระสิบสอง พระสอบสาม ซึ่งพระนางโปรดให้พระมหาเถระและพระฤๅษีทั้งสองพระองค์ที่สร้างเมืองทริภุชชัย ทำพิธีสร้างแล้ว บรรจุนครพิมายตามพระอารามต่างๆ เพื่ออาศัยพระพุทธรูปคุ้มครองบ้านเมืองและอำนวยความสะดวกอยู่เย็นเป็นสุขให้

หลังจากที่พระนางงามเทวีทรงสร้างพระอารามหลวงทั้ง 5 แห่งแล้ว ก็ทรงทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นอันมาก นับว่าในยุคนี้พุทธศาสนาที่พระนางงามเทวีนำเอาขึ้นมาเผยแผ่ในทริภุชชัยนั้นเจริญรุ่งเรืองมาก ซึ่งพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สั่งสอนให้คนรักสงบและสันติ สะดวกแก่การปกครอง ทำให้บ้านเมืองเกิดร่มเย็นเป็นสุขได้

วัดวาอารามต่างๆ ที่เหล่าพุทธศาสนิกชนได้ร่วมกันจัดสร้างถวายนั้น พระมหาเถระที่ทรงพระไตรปิฎกทั้ง 500 รูปนั้นได้มอบหมายให้สาธุศิษย์ที่ติดตามมาคณานับได้ออกเผยแผ่คำสั่งสอนแก่ชาวเมืองทั้งหลาย ในครั้งนั้นวัดทั้ง 2,000 แห่งจึงเต็มไปด้วยพระภิกษุสามเณร

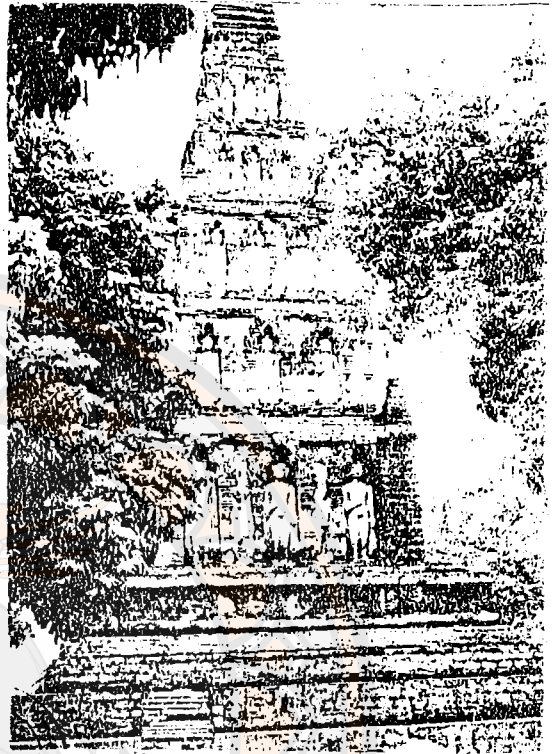
ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ก็เช่นเดียวกันกับความเจริญด้านต่างๆ ที่พระนางงามเทวีนำมาจากกรุงละโว้ ในครั้งนั้นพระนางได้นำช่างศิลปะแขนงต่างๆ มากมายหลายสาขาเข้ามาด้วย ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ศิลปวัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่ตกทอดมายังคนรุ่นหลังนั้นส่วนหนึ่งเป็น

ศิลปะแบบกรุงละโว้ รวมทั้งที่ผสมผสานกลมกลืนกับศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนพื้นเมืองด้วย
โบราณสถานแบบหริภุญชัยที่ถูกค้นพบในเขตกลุ่มเมืองหริภุญชัยนั้น เป็นสิ่งยืนยัน
หลักฐานและสะท้อนให้เห็นถึงศิลปะและวัฒนธรรมที่ถูกสืบทอดหลงเหลืออยู่ ประกอบด้วย

1. พระสถูปเจดีย์ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในวัดตามคติพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน ที่ยังมี
เหลือให้เห็นอยู่มีจำนวน 3 องค์ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ แบบเจดีย์สี่เหลี่ยมมีอยู่ใน
วัดจามเทวีองค์หนึ่ง และวัดพระธาตุดุริภุญชัยองค์หนึ่ง เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยม มีคูหาสี่เหลี่ยม
ก่อซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมีพระพุทธรูปยืนประทับขุ้ม พระเจดีย์แบบนี้ถือว่าเป็น
เป็นแบบที่เด่นที่สุดในศิลปกรรมหริภุญชัย และเป็นแบบที่แพร่หลายกว่าแบบอื่นๆ แบบที่สอง
เป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม มีขุ้มพระยืนประดับโดยรอบ ตอนบนมีขุ้มพระที่นั่งประดับก่อนที่จะ
ถึงองค์ระฆังซึ่งเป็นส่วนยอด

นอกจากนี้พระเจดีย์ที่ยังทรงรูปเหลืออยู่ดังกล่าวนี้ ก็มีอีกหลายองค์ที่หักพัง แต่
ได้รับการซ่อมแซมและถูกของใหม่สร้างทับ พระเจดีย์เหล่านี้เป็นพระสถูปที่มีความสำคัญทาง
ศาสนา เป็นที่บรรจุพระบรมธาตุ เช่น เจดีย์พระประธานวัดกู่ละมึก เป็นต้น

พระเจดีย์กู่กุด
วัดจามเทวี ลำพูน

2. พระพุทธรูป มีหลายแบบหลายชาติ มีทั้งที่สร้างด้วยหินศิลาแลง ปูนปั้น ดินเผาและสัมฤทธิ์ และที่วัดมหาวันเป็นที่ปรากฏของแม่พระรอด หรือพระรอดองค์ใหญ่ ขนาดเกือบเท่าคนอยู่องค์หนึ่ง สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นพระพุทธรูป ซึ่งสร้างขึ้นในสมัย พระนางจามเทวี

3. พระนิมฟ์ เป็นที่นิยมมากในศิลปะแบบหริภุญชัย อาจแยกพิจารณาตามวัตถุประสงค์ ในการสร้างเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ใช้ประดับในซุ้มหรือผนังศาสนสถานและ ประเภทที่ใช้สร้างเพื่อพิธีในทางศาสนาแล้วบรรจุลงในกรู พระประเภทแรกมีขนาดใหญ่ที่ นิมฟ์ด้วยปูน ดินเผาและสัมฤทธิ์ เช่น พระพุทธรูปยืนที่ประดับในซุ้มพระเจดีย์วัดจามเทวี เป็นต้น พระพุทธรูปแบบนี้มีพระพักตร์ยาวเข้ม เป็นแบบท้องถิ่น ในบางแห่งมีรอยชุดขีด เป็นสัญลักษณ์ในทางคาถาอาคมบนฝ่ามือ ส่วนพระนิมฟ์ประเภทที่สร้างขึ้นเพื่อพิธีกรรมใน ศาสนานั้นมีขนาดเล็กกว่า พระนิมฟ์เป็นแบบเดียวกันกับที่พบตามสมัยทวารวดีในเขตภาคกลาง แสดงว่าเป็นการรับอิทธิพลมาจากกรุงละโว้นั่นเอง นอกจากนี้หริภุญชัยยังสร้างพระนิมฟ์ที่ เป็นแบบของตนเอง เป็นพระพุทธรูปที่นั่งอยู่ในซุ้มโพธิ์ มีขนาดใหญ่เล็กกลดลั่นลง ไปคือ พระลือ พระเปิม พระลำพูนและพระรอด เป็นต้น

ด้านความสัมพันธ์กับรัฐแคว้นต่างๆ

หริภุญชัยไม่ได้เป็นแคว้นแคว้นที่อยู่โดดเดี่ยวในหุบเขาตามสภาพทางภูมิศาสตร์ เกี่ยวข้องสัมพันธ์ในทางสังคมและวัฒนธรรมกับแคว้นต่างๆ ภายนอกทั้งใกล้และไกล ได้ แก่เมืองน้อยใหญ่บริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่ด้วยกันเอง เมืองละโว้และเมืองนครศรีธรรม ราชทางใต้

เรื่องราวความสัมพันธ์กับรัฐแคว้นใกล้เคียงในสมัยพระนางจามเทวีนั้น ในตำนาน ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดมากนัก โดยเฉพาะกรุงละโว้ เมืองรามนคร และเมือง หริภุญชัยหลังจากที่พระนางจามเทวีได้เดินทางมาครองเมืองหริภุญชัยแล้ว อย่างไรก็ตาม ในตำนานได้กล่าวถึงการทำศึกสงครามในสมัยพระนางจามเทวีกับขุนวิลังคะแห่งแคว้นมัลลิกะ โดยที่ทางฝ่ายหริภุญชัยได้รับชัยชนะในศึกสงครามครั้งนั้น ขุนวิลังคะจึงยอมสวามิภักดิ์ต่อเมือง

หริภุญชัยนับแต่่นั้นมา สันนิษฐานว่าในการทำศึกสงครามในครั้งนั้นทางฝ่ายนครหริภุญชัย เมืองละโว้ เมืองรามนครต่างก็มีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกล่าวคือทางเมืองละโว้เป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือด คือ พระนางจามเทวีทรงเป็นราชธิดาของเจ้าผู้ครองเมืองละโว้ ส่วนทางด้านเมืองรามนครนั้นเป็นความสัมพันธ์ทางด้านเครือญาติ นั่นคือ พระนางจามเทวี

ศิลปะทางสถาปัตยกรรมมณฑลพระศิลาละโว้ในวิหารจามเทวีวัดลำปางหลวง

มีฐานะเป็นแม่เหล็กของอุปราชเมืองรามนครด้วยเช่นกัน

ดังนั้นจึงสรุปความสัมพันธ์ของเมืองหริภุญชัยในสมัยพระนางจามเทวีกับรัฐแคว้นใกล้เคียงได้ว่า ความสัมพันธ์ส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะที่ติดต่อกัน จึงเห็นได้ว่าช่วงสมัยพระนางจามเทวีประชาชนจึงอยู่กันอย่างสงบสุข บ้านเมืองปราศจากศึกสงคราม เป็นผลส่งให้มีเวลาทำ

การทำนุบำรุงพระศาสนาอย่างเต็มที่ มีเวลาทำมาหากิน ดังจะเห็นสภาพทั่วไปของทริภุชชัย
สมัยพระนางจามเทวีนั้นประชาชนมีความมั่งคั่งสมบูรณ์ ศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองสืบมาจนถึง
ทุกวันนี้

บทสรุป

จากเรื่องราวในด้านานพงศาวดารและหลักฐานด้าน โบราณวัตถุสถาน อันได้แก่ เมืองโบราณต่างๆ ตลอดจนสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมของบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของ แคว้นทริภุชชัย อาจสรุปวิเคราะห์ได้ว่า "ทริภุชชัย" สร้างในบริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่ซึ่ง เป็นที่อุดมสมบูรณ์ เป็นศูนย์กลางของสังคมและวัฒนธรรม ประชาชนที่อาศัยอยู่ในที่ราบลุ่มนี้ แต่เดิมมีอยู่หลายเผ่าพันธุ์ ที่สำคัญได้แก่พวกเมงคบุตรและพวกลัวะหรือลวะว่า คนเหล่านี้ อยู่แยกกันเป็นเผ่า มีศาสนาและระบบความเชื่อไปในเรื่องการนับถือผี (Supernaturalism) และการนับถือสัตว์เป็นสัญลักษณ์และสิ่งเคารพหมู่เหล่า (Tetemic Cults)

ต่อมาได้มีกลุ่มชนจากถิ่นอื่นที่มีการติดต่อกับบ้านเมืองในภาคกลางอพยพเข้ามา ได้ มีการแต่งงานกับชาวพื้นเมืองที่นับถือเนื้อเป็นสัญลักษณ์ จึงได้เกิดการสร้างเมืองขึ้นบริเวณ เชียงตอยสุเทพใกล้กับแม่น้ำแม่ข่าน ซึ่งมีพระฤๅษีวาสุเทพเป็นผู้นำ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของบ้านเมืองที่มีการขยายตัวลงสู่ที่ราบลุ่มห่างจากตอยสุเทพ และได้สร้าง เมืองทริภุชชัยหรือลำพูนขึ้นเป็นเมืองสำคัญในพุทธศตวรรษที่ 13 ภายใต้นี้ได้มีการติดต่อทั้ง ทางสังคมและวัฒนธรรมกับบ้านเมืองในภาคกลาง โดยเฉพาะกับเมืองละโว้ซึ่งเป็นเมืองที่ เจริญที่สุดในขณะนั้น การเสด็จขึ้นมาครองราชย์ ณ เมืองทริภุชชัยของพระนางจามเทวีนั้น แสดงให้เห็นให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายอพยพและการแพร่วัฒนธรรมของบ้านเมืองที่รับเอา วัฒนธรรมของอินเดียเข้ามายังที่ราบลุ่มเชียงใหม่ มีการสร้างวัดวาอารามและการสอน ศาสนาโดยพระสงฆ์ที่มาจากเมืองละโว้ มีนักปราชญ์ราชบัณฑิต นักวิชาการช่างต่างๆ รวมทั้งผู้ชำนาญการต่างๆ เกิดขึ้น การปกครองมีระเบียบแบบแผน มีการจัดให้ ประชาชนอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า มีสถาบันกษัตริย์และการสืบสันตติวงศ์ที่แน่นอน มีการขยาย เขตเมืองเข้าไปในเขตจังหวัดลำปางหรือเมืองเขลางค์นคร และรวมชาวพื้นเมืองเผ่าต่างๆ เข้ามาอยู่ภายใต้การปกครอง

"เมืองทริภุชชัย" หรือเมืองลำพูนในปัจจุบันนี้ นับได้ว่าเป็นรัฐที่เคยมีความเจริญ รุ่งเรืองมากที่สุดรัฐหนึ่งในอดีต เป็นรัฐที่มีความแตกต่างจากรัฐอื่นออกไปในเรื่องของ เจ้าผู้ครองนครซึ่งเป็นผู้หญิง และที่สำคัญเป็นเจ้าหญิงที่มาจากอาณาจักรอื่นอีกด้วย "พระนางจามเทวี" จึงถือได้ว่าเป็นปฐมกษัตริย์ของเมืองทริภุชชัย เป็นต้นตระกูลแห่ง วงศ์ละพูนและละกอนแห่งเขลางค์นคร

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

บรรณานุกรม

ตำนานและพงศาวดาร

รัตนปัญญาเถระ, พระภิกษุ. ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลจากภาษาบาลีโดย ร.ต.ท.แสง มนุวิฑูร
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย 15 พฤศจิกายน
2518, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2518.

ประชาภิจักรจักร์, พระยา. (แฉ่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก. กรุงเทพฯ: ครั้งวิทยา, 2516.

ศิลปิน, กรม. ตำนานมูลศาสนา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช
สนิทวงศ์ ณ ออยุธยา 17 ธันวาคม 2518, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2518.

โพธิรังสี, พระภิกษุ. จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองทริภุชชัย. แปลจากภาษาบาลีโดย
พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทาน
เพลิงศพนายชัช แดงดีเลิศ, พิมพ์ครั้งที่ 3; กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์แอนด์, 2515.

สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานจามเทวีวงศ์"ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 1-2. ธนบุรี:
สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2515.

วิทยานิพนธ์

นันทพร ผู้จีน. เศรษฐกิจของสมัยล้านนา. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2533.

รายงานการประชุม

ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่และศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่. เอกสารประกอบการสัมมนา
"ล้านนาอดีตศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี". จัดทำโดยศูนย์วัฒนธรรม
จังหวัดเชียงใหม่และศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-31 มกราคม 2528
ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

หนังสือทั่วไป

กฤษณา เกษมศิลป์. 2400 ปี ในแหลมทอง. พิมพ์ครั้งที่ 2; กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, 2527.

คณะกรรมการจัดทำหนังสืออนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์.

ล้านนาไทย. สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ เชียงใหม่: ทัพย์เนตรการพิมพ์,

2526-2527.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริและสุชาติ สวัสดิ์ศรี. ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์พิมพ์แอนด์, 2519.

ธิดา สารยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2529.

_____ กว่าจะเป็นคนไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2531.

นิคม มุสิกคามะ. แผ่นดินไทยในอดีต. กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา,

2515.

นคร พันธุ์รงค์. หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. พิมพ์ โลก: แผนกเอกสารและการพิมพ์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2525.

นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์. ชุมชนโบราณในเขตล้านนา. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2528. (อัดสำเนา)

บุญเสริม สาตราภัยและสังคีต จันทน์โพธิ์. อดีตล้านนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2504.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. เชียงใหม่และภาคเหนือ. พระนคร: อักษรเจริญทัศน์ (แผนการพิมพ์), 2504

พระเทพรัตนศรีสุตา. สมเด็จเจ้าล้านนา. เนื่องจากทรงนำคณาจารย์และนักเรียนนายร้อยพระ

จุลจอมเกล้า ทัศนศึกษาภาคเหนือตอนบน 25-28 พฤศจิกายน 2532. กรุงเทพฯ:

จงเจริญการพิมพ์, 2332

มณี พยอมยงค์. ประวัติศาสตร์และวรรณคดีล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 ; เชียงใหม่, 2516.

สนั่น เมืองวงษ์. ประวัติศาสตร์ไทย ยุคก่อนประวัติศาสตร์-สุโขทัย. หาดใหญ่: โรงพิมพ์ไทยนำ,

2520

สงวน โชติสุขรัตน์. อู่คำเมืองและน้ำทิพย์เชียงใหม่-ลำพูน. กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์, 2517

———— เที่ยวเมืองเหนือและวัฒนธรรมประเพณีเมืองเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์, 2505.

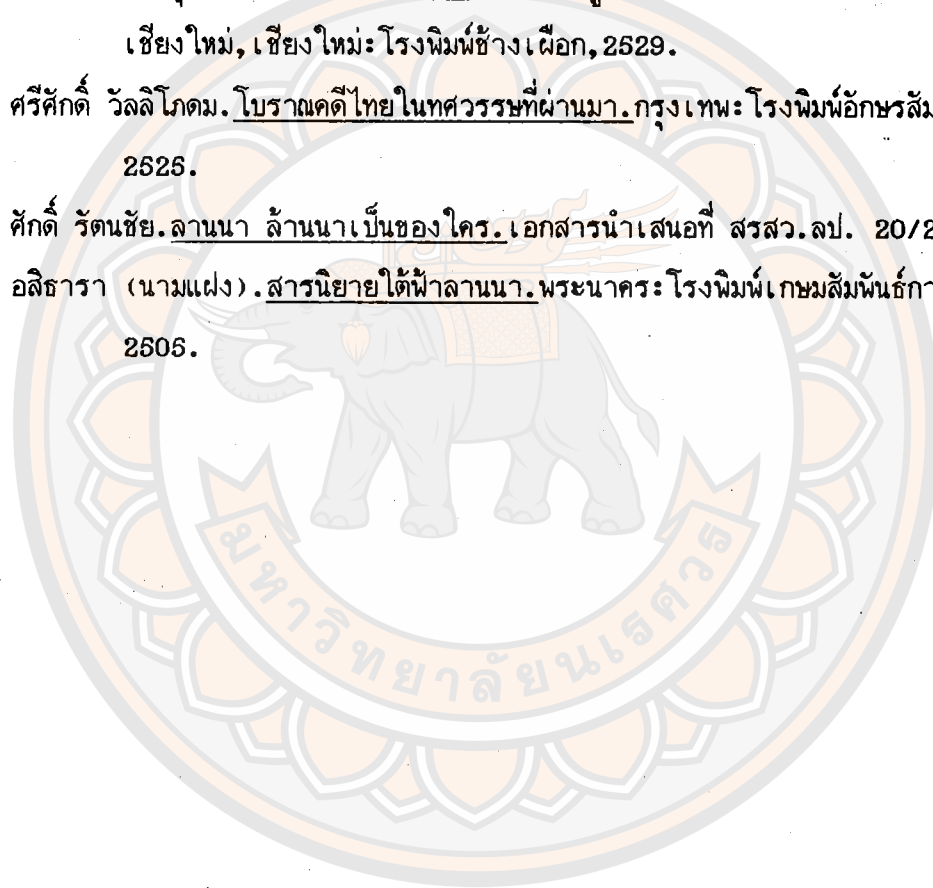
———— สารคดีจากลานทองประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2503.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, เชียงใหม่: โรงพิมพ์ข้างเผือก, 2529.

ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม. โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์,
2525.

ศักดิ์ รัตนชัย. ล้านนาเป็นของใคร. เอกสารนำเสนอที่ สรสว.ลป. 20/2530.

อลิธรา (นามแฝง). สารนิยายใต้ฟ้าล้านนา. พระนาคร: โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์การพิมพ์,
2505.

ภาคผนวก ก

ลำดับกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา

ที่	พระนาม	ศักราช		เสวยราชย์		หมายเหตุ
		พุทธ	จุล	ปี	เดือน	
1	จามเทวี	1200	25	7		ธิดาขอมเมืองละโว้
2	มหันตยศ		32	80		
3	คัมภีร์ราช		112	40		
4	อรุณโณไทย		152	27		
5	สุวรรณบุษชนะ		179	30		
6	สินีศรี		209	10		
7	ประทุม		219	30		
8	กุลเทวะ		249	8		
9	มิลักษะไตรราช	1435	257	3	3	เสียแก่มิลักษะหนีไปเมืองมอญ
10	มิลักษะมหาราช		260	1		
11	โนการาช	1442	261		7	
12	มาลราช	1442			2	
					15	
13	กุตตะราช	1442	262	10		
14	เสลราช		272	3		

ที่	พระนาม	ศักราช		เสวยราชย์		หมายเหตุ
		พุทธ	จุล	ปี	เดือน	
15	มาละราช		275	3		
16	โยวะราช		278		6	
17	พรหมทัตราช		279	3		
18	มุกษะราช		282	2		
19	อัครสัตถะ		284	2	10	ทำศึกกับละโว้ เจ้าละโว้ได้เมืองขอม มาชนะตลอดถึง นาคปุระ (เชียงใหม่)
20	วิษิตะจักรวรรราช		286	3		
21	กะมลละราช		289	20	7	
22	จุเลระ		309	6		มาจากกมุตร
23	เอกกุรุจักรวรรดิราช		315	9		
24	สุเทวราช		324	1	2	
25	ไชยะละราช		325	10		
26	มลาระยสุपालนคร		335	1	15	
27	เสละ		336	3		
28	ตาทูราช		339	6		
29	ซีลักกีราช		345	10		
30	นันทุละ		355	20		
31	อิทวระ		375	30		

ร.น.	พระนาม	ศักราช		เสวยราชย์		หมายเหตุ
		พุทธ	จุล	ปี	เดือน	
32	อาทิตย์ธรรมมหาราช		405	5		ชนะเลิศโ้วรับพุทธศาสนา มาจากมอญสร้างเจดีย์ หลวงล้านน
33	รัตนราชะ		410	5		
34	สิวลีทิวราช		415	45		
35	เชษฐราช		460	15		
36	จักกะยะราช		475	22		
37	ถวัลยะราช		497	2		
38	กากะยะราช		499	12		
39	เวทนะราช		513	1		
40	ทาดัญญะราช		514	30		
41	ไทยอำมาตยะ 2		544	3		
42	อำมาตปะนะ		547	10		
43	ทาวะมะ		557	1		
44	ตาราชณะ		558	1		
45	โยกะ		559			
46	-		569			

ที่	พระนาม	ศักราช		เสวยราชย์		หมายเหตุ
		พุทธ	จุล	ปี	เดือน	
47	-					
48	พระยายีบา		633	10		เสียเมืองลำพูนแก่ พระยามังรายเจ้านคร- นิงค์เชียงใหม่ ๗ ปี มะโรง เดือนหก ขึ้น 4 ค่ำ จุลศักราชได้ 643

ที่มา: พงศาวดารโยนก

ภาคผนวก ข

วัดพระธาตุลำปาง

พ.ท. หลิง จิราวัฒน์ อู่โรเลิศ

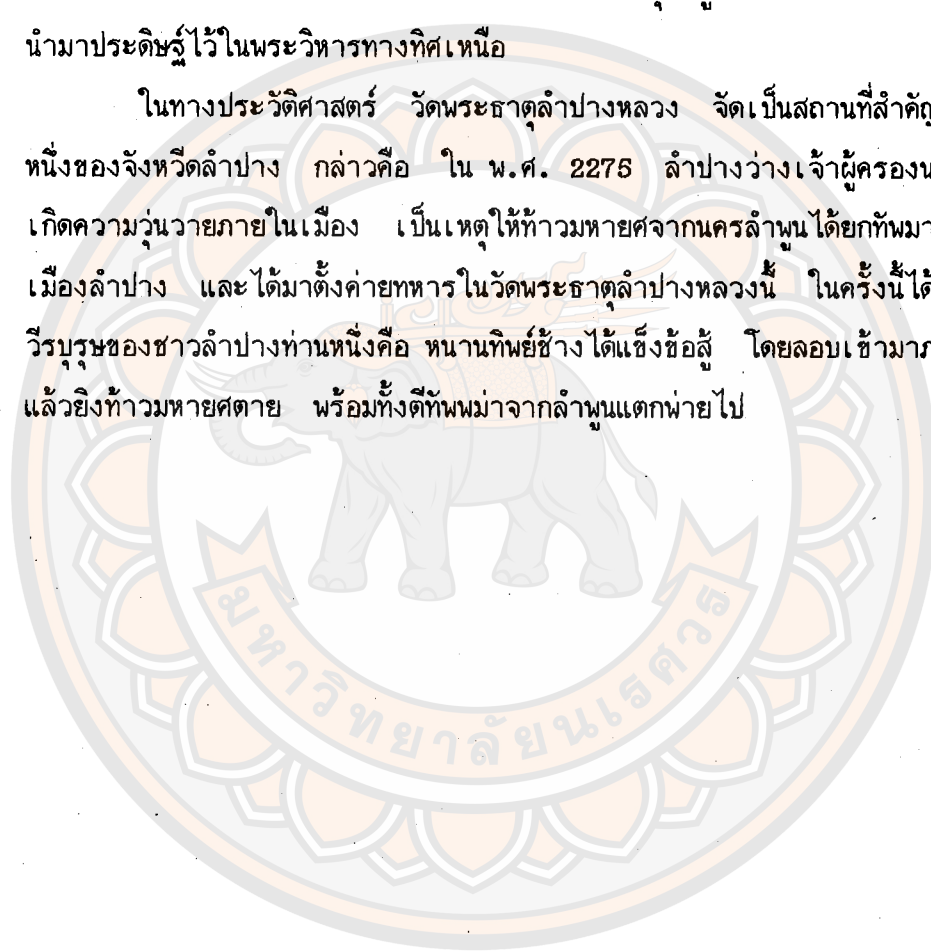
วัดนี้มีประวัติความเป็นมาจากตำนานทางพุทธศาสนา กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุได้ 55 พรรษา ทรงรำพึงว่าจักเสด็จปรินิพพานเมื่อพระชนมายุ 80 พรรษา และเห็นควรวินิจฉัยฐานธาตุให้ย่อม เพื่อให้คน ได้นำ ไปบรรจุไว้เป็นที่กราบไหว้บูชา จนกระทั่งเมื่อพระองค์ได้เสด็จปรินิพพานได้ 218 ปี พระยาศรีธรรมมาโคกราชได้รับชัยชนะจากสงคราม บังเกิดศรัทธาแก่กล้าต่อพระพุทธศาสนา ได้ทรงสร้างเจดีย์องค์หนึ่งซึ่ง ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์บรรจุไว้

ภายหลัง พระยาจันทะเทวราช ซึ่งเสวยราชสมบัติอยู่ในสุวรรณภูมิ ได้ทราบข่าวว่า พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่พระยาศรีธรรมมาโคกราช ได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัดลัมภะกะปณะครนั้น องค์เจดีย์ได้ชำรุดทรุดโทรมมาก พระองค์ทรงเลื่อมใสอยากได้มาไว้ในบ้านเมืองของพระองค์ จึงเสด็จมาที่วัดลัมภะกะปณะคร จัดการสมโภชเป็นมหกรรมครบ 7 วัน และตั้งจิตอธิษฐานอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุออกมาจากหลุมตั้งหลายครั้ง แต่พระบรมสารีริกธาตุหาได้เสด็จออกไม่ จึงมีบัญชาให้อำมาตย์ทั้งหลายชุดลงไป อัญเชิญมอบที่บรรจุ ขึ้นหลังช้างทรง แล้วเดินทางกลับสุวรรณภูมิ เมื่อถึงเมืองก็ได้สมโภชเป็นมหกรรมพอถึงคืนที่สองพระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ลอยขึ้นสู่อากาศทั้งมอบทองคำที่บรรจุ แล้วเสด็จกลับไปเจดีย์ลัมภะกะปณะครตามเดิม เมื่อเสด็จตามไป ก็พบพระบรมสารีริกธาตุปรารถนาที่จะอยู่ ณ ที่เดิม จึงโปรดให้สร้างสิงห์ทองคำขึ้นตัวหนึ่ง แล้วนำพระบรมสารีริกธาตุเข้าไว้แล้วทรงก่อบพระเจดีย์ครอบเจดีย์เก่าและสิงห์ทองคำไว้อีกชั้นหนึ่ง

กาลเวลาล่วงเลยมาอีกหลายปี เจ้าเมืองสืบต่างๆ กันมาได้พยายามที่จะขุดเอาพระธาตุไป ณ ที่แห่งใหม่ แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ จึงได้เพียงบูรณะ ปฏิสังขรณ์วัด

เสริมพระเจดีย์ครอบพระธาตุให้มีขนาดกว้างขึ้น สูงขึ้น จนถึง พ.ศ. 2039
เจ้าหาญศรีทัตถมมหาสุรมนตรีได้เสริมฐานพระเจดีย์ กว้างถึง 12 วา สูง 21 วา
จนถึงสมัยมหาราชเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่ให้เจ้าหาญศรีทัตถะ มาครองนครลำปาง
ก็ได้สร้างยอดฉัตรทองคำ สร้างพระวิหาร หล่อพระพุทธรูปชื่อ พระเจ้าล้านทอง
นำมาประดิษฐานไว้ในพระวิหารทางทิศเหนือ

ในทางประวัติศาสตร์ วัดพระธาตุลำปางหลวง จัดเป็นสถานที่สำคัญอีกแห่ง
หนึ่งของจังหวัดลำปาง กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2275 ลำปางว่างเจ้าผู้ครองนครและ
เกิดความวุ่นวายภายในเมือง เป็นเหตุให้ท้าวมหายศจากนครลำพูนได้ยกทัพมายึด
เมืองลำปาง และได้มาตั้งค่ายทหารในวัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ ในครั้งนี้ได้เกิด
วีรบุรุษของชาวลำปางท่านหนึ่งคือ นานาทิพย์ช้างได้แข็งข้อสู้ โดยลอบเข้ามาภายในวัด
แล้วยิงท้าวมหายศตาย พร้อมทั้งตีทัพพม่าจากลำพูนแตกพ่ายไป

พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

ภาคผนวก ค

วัดจามเทวีหรือวัดกู่กุด

ร.ท. ทหญิง นงลักษณ์ ลิ่มศิริ

วัดจามเทวีหรือวัดกู่กุด เป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดลำพูน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพระนางจามเทวีปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรหริภุญชัย ในบริเวณนี้มีสิ่งที่น่าสนใจ คือ เจดีย์ที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า สุวรรณัง โกฎเจดีย์ มีเรื่องราวกล่าวไว้ในพงศาวดารโยนกว่า เมื่อพระนางจามเทวีสวรรคต โอรสคือ พระเจ้ามหันตยศและพระเจ้าอนันตยศ ทรงถวายพระเพลิงพระบรมศพ แล้วจึงโปรดให้สร้างเจดีย์หุ้มทองคำ บรรจุพระบรมอัฐิของพระนางไว้ภายในวัดจามเทวีนั้น แต่ประชาชนทั่วไปมักจะเรียกดังกล่าวว่า เจดีย์จามเทวีหรือกู่กุด ส่วนกู่กุดน่าจะมาจากสาเหตุที่ว่าเจดีย์ดังกล่าว บรรจุอัฐิบุคคลสำคัญท่านั้น ไม่ใช่เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จึงเรียกว่า กู่ ประกอบกับยอดส่วนบนหายไป จึงกลายเป็นกู่กุดและวัดกู่กุด สำหรับชาวบ้านทั่วไปในปัจจุบัน

เจดีย์องค์นี้ นับว่าเป็นเจดีย์สำคัญองค์หนึ่งของล้านนาทั้งทางด้านประวัติ และ ศิลปกรรม

ด้านประวัติศาสตร์ แม้ว่าวัดหรือเจดีย์จามเทวีจะไม่ได้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเช่น วัดอื่นๆ อีกหลายวัดในล้านนา แต่ก็ถือว่าเป็นโบราณสถานที่สามารถอธิบายและสนับสนุนประวัติศาสตร์พื้นเมืองลำพูนได้เป็นอย่างดี โดยมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานว่า มีฤาษี 2 องค์ ได้สร้างเมืองหริภุญชัยขึ้นมา และได้ส่งทูต 500 คนไปอัญเชิญเชื้อสายพระเจ้าแผ่นดินละโว้ ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ให้มาครองหริภุญชัย พระเจ้าแผ่นดินเมืองละโว้จึงได้ส่งพระนางจามเทวี ซึ่งเวลานั้นกำลังทรงพระครรภ์อยู่ให้ขึ้นมาครองเมืองตามความต้องการของฤาษี เมื่อครองเมืองหริภุญชัยพระนางจามเทวีได้สร้าง

ความเจริญให้แก่เมืองหลายด้าน โดยเฉพาะด้านพระศาสนา ทรงร่วมกับชาวบ้านสร้างวัดถึง 2,000 วัด ซึ่งวัดจามเทวีก็น่าจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นในเวลาดังกล่าว และโอรสของพระนางจามเทวีจึงมาสร้างเจดีย์ขึ้นภายหลัง

ด้านศิลปกรรม เจดีย์จามเทวีเป็นเจดีย์ชี้ให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลผสมระหว่างทวารวดีและลพบุรี มีลักษณะรูปทรงแปลกจากเจดีย์ทั่วๆ ไป คือ แทนที่จะเป็นเจดีย์ทรงกลม กลับเป็นเจดีย์ทรงเหลี่ยม และเป็นทรงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปถึง 5 ชั้น แต่ละชั้นทั้ง 4 ด้านจะมีซุ้มคูหาประดิษฐานพระรูปประทับยืนปางประทานอภัยด้านละ 3 องค์ ดังนั้นก็จะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ที่องค์เจดีย์ทั้งสิ้น 76 องค์

การที่เจดีย์องค์นี้มีซุ้มพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากอาจจะมาจากคติความเชื่อที่ว่า

1. เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ มีจำนวนพระมากเท่าใด เจดีย์ก็จะเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์มากเท่านั้น
2. อาจเป็นได้ว่า เป็นการสร้างถวายเป็นพุทธบูชา และถือเอาอายุผู้สร้างเป็นเกณฑ์

ปัจจุบันนี้ วัดและเจดีย์จามเทวีตั้งอยู่ที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญคู่บ้านคู่เมืองลำพูนมาเป็นเวลาช้านาน ปรากฏจนถึงทุกวันนี้

ภาคผนวก ง

วัดกุละมັถ

สงวน โชติสุชรัตน์

วัดกุละมັถ มีชื่อเรียกในตำนานหลายอย่าง บ้างว่า วัดละโว้ บ้างก็ว่า วัดรมณีอาราม วัดนี้อยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศใต้ ประมาณ 4 ก.ม.เศษ เป็นวัดโบราณเก่าแก่วัดหนึ่งในจังหวัดลำพูน สร้างขึ้นแต่ครั้งพระนางจามเทวี ประมาณ พ.ศ. 1200 เศษ ในตำนานกล่าวถึงวัดนี้ว่า

เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จขึ้นครองเมืองลำพูนตามคำเชิญของกรพสุเทวฤาษี และสูกกทันตฤาษีแล้ว ก็เสด็จขึ้นมาโดยทางชลมารค กระทั่งบรรลุถึงเมืองย็อด พระนางจึงให้หยุดพัก ปล่อยให้พระราชดำรัสถามหม่อมอำมาตย์ครุฑทั้งหลายว่า เราจะตั้งเวียงเล็กพักอยู่สถานที่นี้ ยังมีควรที่จะด่วนเข้าไปในเมืองลำพูนยามนี้ หม่อมอำมาตย์ราชครุฑก็เห็นด้วย และกราบทูลถวายว่าสมควรที่จะเสี่ยงตามประเพณีที่นับถือมาแต่โบราณกาล พระนางจามเทวีก็ทรงเห็นชอบด้วยจึงตรัสสั่งให้นายธนูให้ยิงเสี่ยงดู นายธนูก็ยิงธนูมาจากท่าเชียงทองมาตกอยู่ที่ตั้งวัดละมັถในปัจจุบัน นายธนูที่ตามลูกธนูก็ไปกราบทูลให้พระนางทรงทราบ พระนางจึงโปรดให้สร้างวัดขึ้นโดยก่อพระเจดีย์ที่ลูกธนูตกปักอยู่ที่นี่ แล้วสร้างกุฏิ ศาลา และพระพุทธรูปไว้องค์หนึ่งมีส่วนเท่าองค์ของพระนางจามเทวี และบรรจุพระบรมธาตุไว้ใต้อารามนั้น เมื่อทรงสร้างพระอารามแล้วก็ทรงสร้างพระราชนิเวศน์ที่ประทับอยู่ ณ ที่นั้นชั่วคราว แล้วจึงยกเข้ามาอยู่ในเมืองหริภุญชัย ณ ที่นั้น ในสมัยนั้นเรียกกันว่า บ้านรมย์คาม แต่คนทั้งหลายเรียกว่า "บ้านละมັถ" ตราบทุกวันนี้

ปัจจุบันมีเจดีย์เป็นเหลี่ยมถึง 12 เหลี่ยมจากฐานล่างขึ้นไปตอนกลาง เหนือขึ้นไปเป็นรูปกลม ซึ่งเป็นสิ่งที่ปลุกสร้างใหม่ทั้งสิ้น

ภาคผนวก จ

พระอารามหลวงในสมัยพระนางจามเทวี

ทริภุชชัยในสมัยพระนางจามเทวีนั้น พระนางได้โปรดให้สร้างพระอารามหลวง
จำนวน 5 แห่ง กล่าวคือ

1. อรัญกรรมคาราม ในด้านปาจิณฑิต
2. มาลวาราม ทางด้านบูรพาทิศ
3. อาพัทธาราม ทางด้านพายัพทิศ
4. มหาวนาราม ทางด้านประจิม
5. มหาราดารามทางด้านทักษิณทิศ

พระอารามหลวง 5 แห่งนี้ เท่าที่ค้นพบและปรากฏในปัจจุบันคือ

วัดมหาวัน

หรือมทวนาราม อยู่ทางทิศตะวันตกตัวเมือง ทางประตุมหาวัน บริเวณที่ตั้ง
วัดนี้แต่เดิมเป็นที่ตั้งวัดมทวนาราม ที่พระนางจามเทวีทรงโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อเสด็จมา
ครองเมืองทริภุชชัย แต่ไม่ปรากฏซากวัดเก่าแต่อย่างใด เพราะปรักหักพังหมด พระเจดีย์
องค์ปัจจุบันนี้สร้างครองพระเจดีย์องค์เดิม ซึ่งปรักหักพังลงมาและมีผู้ขุดค้นพบพระพิมพ์ที่
เรียกว่า "พระรอด" ที่วัดนี้เป็นจำนวนมากจนเป็นที่เลื่องลือว่าเป็นกรุพระรอด พระรอดที่
ขุดได้นี้ เป็นพระรอดที่สร้างขึ้นในสมัยพระนางจามเทวี

วัดประตูลี้

ตั้งอยู่ตรงประตูเมืองทางทิศใต้ของเมืองลำพูน บริเวณวัดแต่เดิมเป็นที่ตั้งของ
วัดมหารวดาราม พระนางจามเทวีทรงสร้างขึ้นเพื่อให้พระสงฆ์ที่พระนางนิมนต์ขึ้นมา
เผยแผ่พุทธศาสนาในทริภุชชัย ที่บริเวณวัดนี้ ได้มีผู้ขุดพบ พระเลี่ยม และพระสิบสอง

เป็นจำนวนมาก พระที่ชุดได้บรรจุในไห และกระจัดกระจายตามซากพระวิหาร และเจดีย์เดิมที่ปรักหักพังลงมา

วัดพระคงฤาษี

ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของตัวเมืองข้างสถานีตำรวจภูธร จังหวัดลำพูน วัดนี้ในตำนานเรียกว่า "วัดอาพัทธราม" สร้างในสมัยเดียวกับวัดมหาวัน และวัดประตูลี้ เมื่อพระนางสร้างวัดเหล่านี้ ได้สร้างพระพุทธรูปน้อยใหญ่เป็นจำนวนมากบรรจุไว้ในวัดเหล่านี้ ที่วัดนี้ปรากฏว่าชุดได้พระพิมพ์เรียกว่า "พระคง" เป็นจำนวนมาก

